

אבני בנין לקורות היהודים באיטליה

תעודות ומחקרים

המתיחסים אל חוגו של רמח"ל ור"י למפרונטי

כ א ת

ישעיהו זנה

בספר השנה ליהודי אמריקה תרצ"ה (עמ' 218—224) ותרצ"ח (עמ' 154—162) פרסמנו תעודות אחדות המתיחסות על רמח"ל וחוגו בשם „אבני בנין”. בא' הולכנו את הקורא לפאדובה, מקום חיותו וגידולו, במסרנו בתרגום עברי תוכן דברי השבח שבהספרו האיטלקי של ר' משה דוד וואלי על רמח"ל רבו. ע"י כך נתוספו לנו קוים אחדים, שהשתדלנו להבליטם בדמות דיוקנו של רמח"ל, כפי מה שנשארה חקוקה בזכרון מעריציו. ביחד עם זה ניתנה לנו האפשרות לקרוע חלון חדש בבית מדרשו ולהסתכל במבט ישר בפעולתו של רמח"ל בחוג תלמידיו המצומצם שבפאדובה. לעומת זאת העברנו את הקורא בב' למהנה מתנגדיו של רמח"ל אשר בויניציאה. למדנו מתוך תעודות אחדות של ר' שלמה זלמן ושל ר' יעקב בליליוס להכיר את המאור שבהם, והשתדלנו להסיך מאישיותם את הצללים המרובים, שהחוקרים החדשים ריכוזו מסביב לתמונותיהם, מתוך הערצה נפרזת לרמח"ל ומתוך קלות האמונה בעדותם של מתנגדיהם, הנוגעים בדבר.

פרק א' —

ר' יצחק לאמפרונטי בחוג המקובלים

צרור המכתבים והתעודות, שאנו מעבירים כעת לפני הקורא מרחיק אותנו ריחוק מקום וריחוק זמן במדה שוה משני הצדדים הנלחמים הנו' ; כי אין הם מוליכים אותנו לא לפאדובה, מגדל עוזו של רמח"ל, ולא לויניציאה, מבצר מתנגדיו, אלא לפירארה שלא נסתבכה בסבך המחלוקת, וזמנם של המכתבים — שנת תע"ה, כחמש עשרה שנה לפני פרוץ הפולמוס. ועם כל זאת חשבנו לנכת

להכניסם לתוך המסגרת של חוג רמח"ל, כי לדעתנו יש בהם משום לבאר במקצת את עמדתה של פירארה במחלוקת, שהתלקחה אח"כ מסביב לרמח"ל, עמדה, שבהשקפה ראשונה אינה הולמת אותה. עמדתם של שאר הקהילות הגדולות שבאיטליה במחלוקת רמח"ל היא די ברורה; רובן נטו אחרי רמח"ל: פאדובה עמדה לצדו, מנטובה נשארה בראשונה במצב של שב ואל תעשה ובין רבניה מנתה את ר' דוד פנצי, מעריצו. וכשרמח"ל נשא את בתו של מעריצו זה, היתה מנטובה למקום מפלט, ומשם יצאו מגיניו, ר' אביעד שר שלום באסילה ור' יהודה מינדולה. והוא הדין למודינה וריגניו. אנקונה וקסאלי, שנתבקשו מאת ר' משה חאגיו, ראש מתנגדיו של רמח"ל, להכנס בעובי הקורה, השתמשו מן התפקיד הזה, ולא מילאו את רצונו של חאגיו לצאת למלחמה גלויה נגד רמח"ל. ורק ליוורנו, שספרדיותה היתה אז מרובה על איטלקיותה, נתנה, כנראה, און קשבת לדברי הר"מ חאגיו. על כל פנים השתתפותן של הקהילות הנזכרות במחלוקת היא די ניכרת; שני הצדדים פנו אליהן, וכל אחד מהם השתדל להטותן לצדו הוא. ואילו פירארה, שהיתה אז אחת הקהילות היותר חשובות שבאיטליה, — שכן באותו הזמן חי ופעל בתוכה ר' יצחק לאמפרונטי, בעל „פחד יצחק“, אשר בית מדרשו היה למופת ותלמידיו נמנו אח"כ על עמודי היהדות האיטלקית. — בחרה בעמדה של סילוק ידים מוחלט, ומציאותה במחלוקת כמעט שאינה מורגשת. ואם נשים לב לדבר, שויניציאה הדגישה את זכותה להתערב בענין זה ולהשיג גבול שלטון פאדובה, שלא היתה כפופה לה, מפני שהיא „קרובה אל החלול“, תגדל ביותר התפלאותנו, מה ראו רבני וויניציאה לבלי לשתף במעשיהם את רבני פירארה, שבערך לאנקונה ולקסאלי גם פירארה יכולה להחשב ל„קרובה אל החלול“. אמנם בהשקפה ראשונה נראה כאילו באמת הרגישו רבני וויניציא את הצורך לצרף לפעולתם את העיר השניה הקרובה אל החלול, שכן בשטר ההתחייבות הראשון שמשנת ת"ץ, שקיבל עליו רמח"ל לסלק את ידיו מהפצת כתביו בקבלה, באו על החתום „נחמיה חי הכהן“ אחד מרבני פירארה. אבל עובדה היא, שהשתתפות זאת היתה בת הרגע והמקרה, שכן לא קדמו לה משא ומתן בין רבני וויניציאה ופירארה, וגם עקבותיה נעלמות תיכף לאחר החתימה הנ"ל. ההשערה קרובה, שנחמיה הכהן בא לפאדובה לא בהזמנתם של רבני וויניציאה ואף לא בתור שליחם של רבני פירארה, כי אם כידיד ומכר של ר' ישעיה באסן, שביקש ממנו ללוותו לפאדובה ולהשפיע על רמח"ל, לקבל עליו גניזת תורתו כדי להרחיק מעצמו הסערה שעמדה להתחולל עליו. ואילו קהילת פירארה על רבניה עמדה מרחוק לכל הפולמוס. עובדה זו מצדיקה את ההשערה, שחוגים ידועים בעלי השפעה שבפירארה לא היתה דעתם נוחה מפעולותיהם של רבני וויניציאה. על החוגים

האלה נמנה. לדעתנו, ר' יצחק לאמפרונטי ובית מדרשו. החוקרים החדשים אינם מייחסים אמנם ערך רב לעדותו של ר' הננאל גיפלי, שהר"י לאמפרונטי היה ממעריציו רמח"ל. אולם התעודות הבאות מראות לנו את האוירה הרוחנית שבבית מדרשו של הר"י לאמפרונטי ספוגה אמונת מסתורין, ובין תלמידיו חיבה יתרה נודעת לספרים גנוזים, שלא היו מגלים אלא ליודעי ח"ן. מיסודו של ר' בנימין הכהן מריגיני, מעריצו של רמח"ל (1).

התעודות המתפרסמות כאן מכילות חליפת-מכתבים בין לאמפרונטי ור' שמואל ב"ר עובדיה הלוי, שד"ר מצפת, משנת הע"ה. במכתב א' ערוך ממנוטובה מודיע ר' שמואל הלוי שבמקרה פגש שם, במנוטובה בר' בנימין הכהן מריגיני, והוא שולח לו העתקים אחדים מ"הספר אשר היבר הרב הנזכר בעל אלון בכות פלג ישובח" אשר בקשו ממנו בזמן שהותו בק"ק פירארה כמה בני אדם דיודעי ח"ן. מבטיח הוא, שאליו היו לי הרבה, ודאי שהייתי מזכרם ונותנם במתנה, ועתה אלה הם מעטים, ויהיו המעות ביד כת"ר לסדר, שיסדר הרב המחבר יצ"ן ליתן המעות יתן. אם דבריו של השד"ר סתימים ביחס לשם הספר ומהותו, הרי דברי הר"ל בתשובתו סתימים וחתימים פי שבע. "קבלתי התורה שנית", כותב הר"י לאמפרונטי, "מירי משה ואמר לי לבני כי תמימה היא וחמורה מן הראשונה, יען כי מגדולת הסרסור יודע גידל הדבר הניתן, ואם הראשונה נתנה לנו ליי, זו מירי כה"ן נמסרה, כי על כן עד למעלה בעיני יקרה ואם אמצא מכנסים אפור ואם לא אכנס". הזהירות והסודיות שבדברים אלה מעידות, שיש לנו ענין

(1) הדברים האלה נכתבו עיד לפני היפעתן של "אגרות רמח"ל", הוצ' "דביר" ירושלים תרצ"ה, ומביססים רק על החומר שב"תולדות רמח"ל" לאלמנזי, בנסד חמד, ח"ג, וכעת שהחומר כונח לפנינו בשלמותו אין לי אלא להראות שהשערותי נתאשרו ונעשו לודיות : א', שנחמיה הכהן החתים על שטר ההתחייבות של רמח"ל משנת ח"ן אינו נמנה על מתנגדיו של רמח"ל כי אם על סנגוריו, ובי יחסי ידידות שררו בין כהן מצד אחד ורמח"ל לבאסן מצד שני : כל זה יוצא בריר מהאגרות הבאות : באגרת ג"ב (עמ' ק"ח) כותב רמח"ל לרבו : "הן ביאו את כמחור"ר נחמיה כהן וכי לא ידע לי כי ידעתיו ואת שיוחר : איט נוח בר"י. באגרת ס"א (עמ' קל"ז) כותב ר' ישעיה באסן לרמח"ל, "לא אוכל לימנע מלכת לפירארה להפיק רצון איהבי כמחור"ר נחמיה וכי, אז אייה אגיע עדיך עמו, כי הלא הכרח גדול הוא, כי יום התחיית על טוון הונך וטימר מאד". באסן הביא אתו את נחמיה הכהן להשקוט את ים התחיית וגד רמח"ל. וע"י אגרת ס"ו (עמ' קנ"א). ור' משה חאגיז (אגרת קס"ה, עמ' רצ"ז) כותב לבאסן על נחמיה הכהן לאחר שיצא לתרבות רעה : "דהאיש הבליל הזה הוא היה הסניגור (כך צריך לקרוא. ולא "סניגור" או "הפדגוג" שמציע גינצברג) של תלמידו (רמח"ל) הנז, ושהוא היה ראש וראשון להחזיק בידעתו וסי".

ב. אישור מלא קבלה השערתי שר' יצחק לאמפרונטי, בעל "פחד יצחק" היה ממעריציו רמח"ל : באגרת מ"ג (עמ' צ"ו) מודיע רמח"ל לבאסן : "והיום קבלתי אגרת מכמהר"ר יצחק לאמפרונטי באמנה גדולה". וביותר הוקף מתאשרת השערתי מתוך האגרת ס"ח (עמ' קנ"ב) מ"י"ט סיון תק, שבה כותב רמח"ל לבאסן : "הנה פה אתי כמחור"ר יצחק לאמפרונטי נר"ה, וגם כל השבת יתעכב והוא לומד עמי הכללים אשר חיברתי.

עם איזה ספר, ואולי עם איזה כתבים, שלא ניתנו להגלות אלא לצנועים, וקשה להאמין, שהכונה אל ספר „אלון בכות“ הנדפס ונמסר לרשות הקהל הרחב. נקודות הרמז שמעל למלים „לוי“ ו„כהן“ מורות, לדעתנו, שהספר ששלח לו הכיל אותה „תורה“ עצמה, שניתנה ללאמפרונטי מקודם עי' הלוי, ר' שמואל הלוי, וכעת נמסרה לו מידי ר' בנימן הכהן. ההשערה קרובה, שהדברים מתייחסים אל כתבים חשודים, שיצאו מבית מדרשו של ר' בנימן הכהן, ששימש אז לבית חרושת להעתקת כתבי ר' נתן העזתי וסייעתו והפצתם באיטליה². מלבד לה„סרסרות“ בהמצאת ספרים חשודים עסק השד"ר ר' שמואל הלוי בכתובת קמיעות על מנת לקבל פרס, אומנות, שהיתה נפוצה בין השד"רים בכלל ושד"רי צפת בפרט. רובם נחשבו „לבעלי שם“, או „לפועלי טוב“ בלשון בני איטליה. הרי"ל „הרופא המובהק“, לא די שביקש ממנו קמיע בשביל בן אחותו החולה, אלא שפונה אליו ג"כ במקרים ידועים בתפלה בעד אחרים, בבקשו ממנו ש„יטפל בדבר מצוה“, ואם יצליח בדבר „כאשר הצליח עד עתה בדברים אחרים“ הוא מבטיח לו, שיהיה „שכרו הרבה מאד“.

אנו רואים שהר"י לאמ. חי באוירה של אמונה בפעולותיה של הקבלה המעשית, באופן שמעשיו של רמח"ל לא יכלו לעורר אצלו רק רגשי הערצה מעין אלה שהוא רוחש לר' שמואל הלוי. והרי"ל לא היה היחידי ברבני פירארה שנמשך אחרי המסתורין של בני זמנו, כי גם הרב השני, ר' שבתי אלחנן ריקנאטי נמנה על אותו החוג. שכן כשקיבל הר"י לאמפרונטי את מכתבו של השד"ר בצירוף התרופה וקצרה תבונתן לרדת לסוף דעתה עמד ומסרה לריקנאטי, שכנראה היה נחשב למומחה בענייני קמיעות וסגולות. על האטמוספירה ספוגת מסתורין וכיסופי משיח, ששררה בבית המדרש שבפירארה בתחילת המאה ה"ח מעידה כמוכן העובדה, — שבעלילת הדם שהעלילו על יהודי פירארה בשנת

(2) על דבר השתיכותו של בנימין הכהן לשבתאות עי' ענייני ש"ץ, פריימן, מקיצי נדרמים, ברלין 1912, 93—103, 106—108; שלום, חלומות ר' מרדכי אשכנזי, ירושלים תרצ"ח. לאחר מותו של ר' בנימין הכהן (ת"ץ) עברו, כנראה, הכתבים החשודים האלה לרשות חתנו ר' ישעיה באסן, שעם כל נטייתו לתורת הסוד היה לבו נוקפו להתחזק בכתבי נתן העזתי וחוגו. ועל כן פנה בשאלה לרמח"ל לחוות דעתו על כתבי „ר' נתן“. רמח"ל במכתבו מ"ס סיון ת"ץ השיב לו: „על אודות כתבי ר' נתן — הנה אין רע לגנוז אותם וגניזתם היא קבורתם“. כי „גם בהם, אומר רמח"ל, יש למצוא איזה דבר טוב. ובמכתבו מכ"ו סיון ת"ץ רמח"ל מבקש מבאסן: „הנה ייטיב שיביא כ"ת עמו בבואו כתבי נתן“. אנו רואים איפוא, שכתבי נתן היו ברשותו של ישעיה באסן אחר מותו של בנימין הכהן. ר' ישעיה באסן שמע לעצת רמח"ל וגנו את הספרים ולא קברם, ומן הגניזה הזו גלית לפני המש עשרה שנים בערך בסקאנדיאנו, עיירה קטנה קרובה לריגיו, מקום מושבו של באסן, הרבה מכתבי נתן העזתי וחוגו.

תפ"א, כעשר שנים לפני פולמוס רמח"ל, נאשמו יהודי פירארה, שהכריזו בבית מדרשם למשיח איוה פנחס כהן ('). לא נחטיא איפוא את המטרה, אם נשער שמרבני ויניציאה לא נעלם הרוח המנשב בבית מדרשו של הר"י לאמפרונטי, ולפיכך לא פנו לפירארה בכלל, או שפנו לשם ולא מצאו און קשבת.

ואם נשאל מדוע אין אנו מוצאים את רבני פירארה בשורת מגינו וחסידיה של רמח"ל? עלינו לדעת, שבצדס של הר"י לאמפרונטי וריקאנטי שזכרנו למעלה, עמד אז בראש רבני פירארה איש, שעד כמה שאנו יכולים לדון מתוך מעשיו וכתביו לא היה נוטה ביחוד אחרי תורת הסוד, והוא ר' מרדכי צהלון, כשייסד לאמפרונטי בשנת תע"ה את המכתב-עתי הראשון לספרות ההלכה, והתחיל לפרסם את פסקי תלמידיו בשורה של חוברות, שבאו בזו אחר זו, נתקלה החוברת השניה בהתנגדותו של ר' מרדכי צהלון, ונתנה מקום לפילמוס חריף בינו ובין חוגו של הר"י לאמפרונטי, וגופא דעובדא כך הווה: החוברת השניה שגדפסה בשם "תוספת ביכורי קציר" מכילה פסקו של ר' פנחס ענו, מתלמידיו המובהקים של הר"י לאמפרונטי, הבא להכריע בזכותו של מנהג האשכנזים לגנן את ברכת כהנים מלרע ונגד דעתו של ר' נחמיה הכהן וסייעתו שרצו לשנות את המנהג. לאחר פרסומה של החוברת מצא ר' נחמיה הכהן, שענו פגע בכבודו במקומות אחדים ופנה לר' מרדכי צהלון בקובלנא נגד ענו. הר"מ צהלון, שכנראה היתה לו טינא על לאמפרונטי, שלא שאל את הסכמתו בהפסקים שפירסם, מצא כאן מקום לגבות את חיובו, והדפיס חוברת בשם "מציץ ומליץ", שבו הוא תובע את עלבונו של ר' נחמיה הכהן, ובדברים חריפים הוא פונה נגד "פרחי התורה" ונגד הרבנים, המסכימים על ידיהם. בעקיצה מכוונת כלפי רבני ויניציאה, שנתנו הסכמתם על פסקו של ענו, הוא מוכיחם על קלות דעתם בנתינת הסכמות: "וחדשים לבקרים", הוא אומר קרו מקריס בלתי טהורים בכתבי חיון הארורים, כי עמודי תבל לא היו נוהרים לשקול בפלס הרים מה טיבן של החיבורים אשר הם בסטרייכו", אם כי הפיסקא מכוונת בעיקר נגד רבני ויניציאה, שבשנת תע"א הסכימו על ספרו של חיון "רזא דיחודא", אין מן הנמנע שצהלון רצה בזה גם לבקר את חבורת החכמים, שהתרכזו מסביבו של הר"ל. כך שולל הוא מהר"י לאמפרונטי את הזכות להקרא בשם "רב כולל", בהתאם להסכמות הק"ק "שגזרו שלא יהיה רשות לשום א' מחכמי הק"ק לסמוך שום א' מבני הק"ק גם דבר סמכא הוא בלי הסכמת הועד כללי ועמו הסכמת חכמי העיר". ו"רבנו", אומר הר"מ צהלון, "חכם אתקרי רבי לא יתקרי". אמת, שלאמפרונטי נסמך באותה השנה ל"רב הכולל" ע"י ר' שמואל הלוי מצפת, אבל אין הר"מ צהלון מייחס שום

(3) ע"י קאסוטו ב"אנציקלופדיה יודאיקה" ערך פירארה.

ערך לדברי השד"ר מצפת: „ואין מביאין ראיה“, הוא אומר, „מהשטים בארץ דרך העברים“. ואחרי הר"מ צהלון נגרר, כנראה, עוד אחד מזקני הרבנים שבפירארה, והוא ר' שבתי אלחנן סאנגויניטי, שכן אין אנו מוצאים את הסכמתו על הפסקים שנדפסו. וגם זקן הרבנים, ר' יוסף בורגי, נראה, שבתחלה היסס בדבר, אם לקרב או לרחק, ורק לאחר זמן מה החליט לומר הן לפסקי תלמידיו של לאמפרונטי. הפירוד הפנימי בחיק הרבנים שבפירארה וההיסוס של אחדים מחבריה, יש בו משום לבאר את שיתוק פעולתם בפולמוס רמח"ל.

השניות בהרכב רבני פירארה בתחלת המאה הי"ח, ובעיקר הנגוד בין הר"מ צהלון והר"י לאמפרונטי, מוצאת את ביטוייה ברשימה אחת של „חליצות“ בכתב ידו של הר"י לאמפרונטי על שני דפים נספחים לספר נחלת צבי, על האבן העזר, וינ' תכ"א. הרשימה מכילה שש עשרה חליצות, שנעשו בפירארה ובעיירות הסמוכות לה — צינטו, פינאלי ולוגו — בשנות תע"ז—תק"ז. מלבד שמות איש והאשה רשומים שם גם שמות הדיינים הראשיים והנוספים. והנה הרכבתו של בית הדין בתקופות השונות היא די מאלפת. משנת ת"ע עד תע"ז הדיינים הראשיים הם: ר' יוסף בורגי, ר' שבתי אלחנן סאנגויניטי ור' יצחק לאמפרונטי. משנת ת"פ עד תצ"א הדיינים הראשיים הם ר' מרדכי צהלון, ר' שבתי אלחנן ריקנאטי ור' שמואל ברוך בורגי, והר"י לאמפרונטי הורד למעלת דיין נוסף ביחד עם א' מתלמידיו או עם ר' נחמיה הכהן. משנת תצ"א ואילך כל בית הדין, גם הדיינים הראשיים וגם הנוספים, מבית המדרש של הר"י לאמפרונטי, והוא בכלל, הם. סימן הוא, שכל ימיו של הר"מ צהלון התרחק מהר"י לאמפרונטי.

(1) תעודות סמיכת רב לר"י לאמפרונטי משנת תתע"ה *

התיצבו וראו בתורה שבכתב ואם יקניטוני ויו"ספ ויאמר כת"ר (1), זעיר ואחוך וכו' ואם לא חרשתם בעגלתי עדין תחרישון תמצאו יחידתי (2) ויאמרו רבנן ותלמידהון שמואל (3) חרגא וקטינא שפיר וספיר קאמר, תחלת כל בעי לברוכי וברצונם הטוב יהיו עונים אמן ויודו שמש"ה (4) היה

(*) [סמיכת „רב“ לר' יצחק לאמפרונטי בצירוף סמיכת „חבר לארבעה מתלמידיו — מאת ר' שמואל הלוי שד"ר מצפת. התעודה כתובה על קלף. מתחת לחתימתו של הסומך, נמצאים חמשות שורות שלו כנגד מספר המוסמכים].

(1) על דרך הכתוב איוב ל"ו, ב במובן: יש לי הקטן (זעיר) כת"ר תורה לשים בראש...

(2) עדה"כ שופטים י"ד, יח, „יחידתי“ במקום „יחידתי“.

(3) מרמו על עצמו.

(4) = משה חי ריקנאטי.

ענו, הגם ש"אליש"ע⁽⁵⁾ נביא ועניו היה, ומאן נעים החוט השלישי מצלי"ח⁽⁶⁾, וחזור חזור לאברה"ם⁽⁷⁾ יהיה לגוי גדול, ופיק חזי ותא חזי ומה מה בין ת"ש לת"ח⁽⁸⁾ הקבצו ויאספו אסיפות אסיפות⁽⁹⁾ לדבר הלכה וראו מה המעיין הזה כמה פרה ורבה דגים גדולים וקטנים, וקטנים בולעים את הגדולים הזאת היא מן התמיה ואם אמר יאמר המקשן גם התרצן יש לו ולומר דע לך דכל זה תלוי בעשה מלאכת יי באהבה וחבה ושלל על מנת לקבל פרס, ומכ"ש שיקראו לו רב, כי מאליו המים עולים, ואין מים אלא תורה עינים מאירה הוא האיש הלזה ובשם רב וכולל ושלם יכונה חכם מרבני ישראל ועדיפא מזה רופא ומובהק כזה וכוה ראה וקדש, ומזה יזה, ה"ה כמהר"ר יצחק לאמפרונטי יצ"ו, ובשיתא סדרי שרי לנסויי בחורי ופארי ומעשה ידו להתפאר תלמידים נאים יראים וענוים והחוט של חסד על פניהם אזיל סומקי ואתי חיורי⁽¹⁰⁾, ה"ה אשר למדתי עמהם בהרמב"ם וש"ס ובספרים אחרים, והקשיתי להם מענין לענין ותירצו, והזיקו לענין, מעינים ומפללים, וידעי למה דקאמרי רבנן, ובכן ראוי לקרותם בשם חבר, והם בפירוש איתמר הגם שכבר נזכרו לעיל בשמם בתרי תרי נקודות הכסף על ראשם, עכ"ז רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם ש"ם וכו' ה"ה את האורי"ם ואת התומי"ם הבכור כבכורתו כמהר"ר אברהם בכמ"ר משה הכהן, והטור השני כמהר"ר אלישע בכמ"ר אוריאל פנצי, והטור השלישי כמהח"ר מצליח בכמ"ר המנוח יצחק פיסארו, והטור הרביעי הותיק כתיק וספר כמהח"ר משה חי בכמהר"ר שבתי אלחנן ריקאנאטי, כלם כאחד ישמרם השומר מעינא בישא ויציצו ויסריהו בתורה כגפן פוריה, שנת עת"ה תקים תרחם ציון, ס' ונחיה ולא נמות גם אנחנו, ושריר ובריר וקים.

שמואל הלוי שליח
ס"ט ק"ק צפת
ת"ו

-
- (5) = אלישע פינצי
(6) = מצליח (פראספער) פיסארו
(7) = אברהם בכ"ר משה הכהן,
(8) אולי צ"ל . . . "ח"ש לח"ח" = בין "חכם שלם לחכם חבר" ?
(9) ע"י תנחומא, הוצ' בובר, ויח, ס"י י"א.
(10) פתגם תלמודי ידוע, וכאן במובן : הלכה מדת הדין (= סומקי) ובאה מדת החסד (= חיורי).

2) חליפת-מכתבים בין ר' יצחק לאמפרונטי והשד"ר ר' שמואל הלוי מצפת

א. ב"ה יום ד'

יפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך. אב"י ר"ם ואב"י עז"ר (1).
ה"ה החכם השלם הרב הכולל הודי והדרי כמהור"ר יצחק לאמפרונטי נר"ן.

אחדש"ו (2) זאת להודיע למר איך בעיצומו של יום שנכנסתי בקק"י
מנטובה זרחה השמש והיה אור במתא ואור עצום בבואו אדוננו הרב
המובהק מר קשישא והוא כהן לאל עליון כמה"ר בנימן (3) יצ"ו. ובזמן
שהייתי בקק"י פירארה כמה בני אדם דיודעי חן וכן אנשים אחרים בקשו
הספר שחיבר הרב הנז' בעל אלון בכות פלא ישובח (4). ובכן כת"ר
ישובח למי שירצו בשיבתו גם לחכם שמואל (5) יצ"ו שאכל עמו בשבת.
ולחכם יעקב (6) ולמי שירצה אדוני, שאילו היה לי הרבה ודאי שהייתי
מוכרם ונותנם במתנה, ועתה אלה הם מעטים ימכרו ויהיו המעות ביד
כת"ר לסדר שיסדר הרב המחבר יצ"ו ליתן המעות יתן וחן חן למר.
לשמואל הקטן (7) שיחיה ינשקוהו אף נשיקות. לכל הבית בכלל ובפרט
שלום רב. להודיע לכת"ר שנתארחתי בבית הגביר כמה"ר שמואל קנטון
יצ"ו בכבוד גדול, ובאחרת אאריך (8), ומעתה השיאני הנח"ץ (9). ואני
דורש בשלום כ"ת ובאחרת ג"כ אכתוב מה שנדרתי ליצחק שלמה יצ"ו.

שמואל הלוי שליח צפת ת"ו

הרי זה בכי יותן לדת"ן ואב"י ר"ם ה"ה החכם השלם הרב הכולל
הרופא המובהק כמה"ר יצחק לאמפרונטי יצ"ו אור תורתו זורח בקק"י
פירארה יע"א.

(1) מליצה משמות „אבירם ואביעזר“.

(2) אחרי דרישת שלומו וטובתו.

(3) = ר' בנימן הכהן ויטאלי מריגיו.

(4) ע"י למעלה במבוא ובהערה 2 שם.

(5) חכם שמואל הוא, כנראה, אחד מפרנטי בית מדרשו של לאמפרונטי, ז"א או שמואל

מנירבי הנז' בתור פרנס הת"ת ב„תוס' בכורי קציר“ או ר' שמואל חי הלוי הנז' ב„עיסור
ביכורי קציר“.

(6) חכם יעקב הוא ר' יעקב דניאל אולמו מגדולי תלמידיו של לאמפרונטי.

(7) הוא בנו של לאמפרונטי.

(8) עדה"כ בראשית ג', יג : „הנח"ש השיאני“.

ב. יום א' פה פירארה שלשה לחדש טבת שנת עת"ה באתי לפ"ק.

לשמואל דנהירין ליה שבילי דשמיא ככל שאר שבילי דנה"ר דעה וכל עמיקתא ומסתריתא. כל מלתא מיני לא אודא (9), מרבבות קודש אתא, מארעא קדישא לבני גלותא, לראות היש משכיל אל דל, דורש את אלקים כבני מתיבתא, יושב על מדין והולך על דרך, אב לחכמה אב לתורה, ריחיה חמרא וטעמיה חמרא, ידו בכל במדה ובמשקל ובמשרה, לנו ולכל ישראל יהיה זכותו לצנה וסוחרה, ה"ה הרב הכילל ארי שבחבורה, כמהר"ר שמואל הלוי הגיע זמני לומר לפניו שירה, שליחא דרחמנא ודרבנן מעיר צפת הבירה, ליהודים יהיה לששון ולשמחה יקר ואורה, אכ"ר.

שמחתי כעל כל הון ושימחתי אחרים היושבים עמי במחיצתא במכתב יד מעכ"ת מעשה אצבעותיו. גם על טובה לו השמועה אשר הגיע למחוזו הפצו לשלום, אין שטן ואין פגע רע. וגם על כל הכבוד ההוא אשר הכין ה' אלקים לעבדו נאמן ביתו בבית הגביר קנטון"ן ממנו פנה ממנו יתד. חפץ ה' לעולם בידו יצלח כנפשו וכנפש כל אוהביו דורשי שלומו, אשר ביניהם אתפאר לעלות מעלה מכל האדם אשר על פני האדמה, הן לכבוד התורה נקיה צרופה וברה, הן לאיש מוסר כמוהו היום נזר פאר ועטרה לראשינו. — קבלתי התורה שנית מיד משה ואומר לי לבבי כי תמימה היא וחמירה מן הראשונה. יען כי מגדולת הסרסור יודע גודל ערך הדבר הנתן, ואם הראשונה נתנה לו לוי, זו מידי כה"ן נמסרה, כי על כן עד למעלה בעיני יקרה, ואם אמצא מכנסים אפור ואם לא! אכנס, למען לא אעבור דברי הירינו היושבים ראשונה במלכות באתרא וכו' (10). כל תלמידי וכל חברי אומרים שלום למעכ"ת ולאזהבי תורתו, ואני נשקתי מנשיקות פי אלף אלפים לשמואל הקטן בעד שמואל הגדול והנורא. וכל בני ביתי ציוני ויאמרו לי לבא לפני כת"ר בקידה והשתחויה בעדם. אך אהיה נעצב ולא אוכל להסתיר מפני כת"ר דאבוני ועצבון לבי, יען כי בא לי שחר האורה בצאתי מאתי, ולי חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו, דכיון שנפטר צדיק מן העיר פנה הידה פנה זיוה וכו'. הן אמת כי כתבי קדשו האירו אל עבר פני מדרשי עד אשר סרו מאז החשך והאפלה, לכן אם ייטב בעיני אדוני יאיר אורו תמיד בדברי תורתו ולא נלך עוד בחשכה. שלמה יצחק בן אחותי שמחה מצפה לראית בטובת בחירו כאשר הבטיחו, ואני אתנהלה לרגל מלאכת עבודתי לאהוב כל משא כבוד, ולא יהיה עלי

(9) האיטלקים מבטאים תיו רפה „דלית“, וע"כ חורו לאמפרונטי : אודא—אתא.

(10) ע"י מה שכתבנו בכיבוי על זה.

לטורח ולא אלאה נשוא את כל אשר יצווני, ואם אקבל מצוותיו עם שמע טוב כאשר הצליח ה' את שליחותו, אזי אהיה שקט ושלאנן, ובצל שדי אתלונן, ושלום, קטינא דארעא יצחק בכ"מ, שמואל לאמפרונטי.

[הוספה]. אגרותיו הלכו להן לאנקונה פיסארו וסיניגאליה. אין זה תוספת כי אם עיקר לטפל מעב"ת בדבר מצוה רבה ואם יגזור ה' שיצליח בכל מעשיו כמו שהצליח עד עתה בדברים אחרים שכרו הרבה מאד אצל הבורא ית' ואף כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, עפ"י הרב הגדול כמהור"ר שבתי אלחנן ריקאנטי גר"ו ועפ"י הצעיר הכותב יפורש שכרו. וכל זה אני מבטיח לכת"ר יען כי האיש אשר אלה לו ירא אלקים הוא מנעוריו ומוקיר רבנן ודחיל מרבנן, ואף הוא צורבא מרבנן. ועתה אבאר את דבריו ידיע להוי למר כי יש אתנו זוג בחורי חמד אשר זה ארבע שנים שנעשו הנשואין ביניהם, ועד עתה לא יכול החתן לבעול בעילה ראשונה ואף כי כאיש גבורתו, והם יראים כי מפני הכשפים נקשרו. האיש שמו יששכר בן מזל טוב וכן ידידיה והאשה שמה לונה בת מרים ובת משה. ושניהם יראי אלקים באמת. ונוסף על כל אלה בליל חמישי פ' מקץ שעברה הלכה האשה על מטתה עם קמיע קשור במתניה כמנהגה, ובחצי הלילה בהיותה עם אישה במטה וישנה לא נתנוה השב רוחה וכמעט נחנקה ולא היה לה כח לדבר ובעזר אלקים דחפה בידה את בעלה והיעירתו משנתו, ויהי כי נעורו שניהם מצאה הקמיע קשור בצוארה הדוק ומהודק היטב כמו בנחנקין ח"ו. כל הדברים האלה אני מודיע לכת"ר למען יבין הדבר על בוריו ויתן תרופה למכתה. והנני חוזר על הראשונות להבטיחו כי שכרו בעולם הזה יהיה נכון נוסף על שכרו הטוב מזומן לעולם הבא. וש"ש⁽¹¹⁾.

ג. ברוך שבחר בעמו ישראל, וברוך שככה לו בעולמו מי הוא זה אשר לו קול וגדולה וכתר ש"ט הוא אחי יפת הגדל נופך ספיר וג' טורים עמו יפים מיופים על לב מונחים, הודי והדרי, רחוק מעיני וקרוב אל לבי, ושחולת אהבה אני ה"ה החכם השלם הדיין המצוין הרב הכולל הרופא המובהק כמהור"ר יצחק יצ"ו וידיד לבי ואור עיני, ילד שעשועים שמואל הקטן יצ"ו, וגברת הבית והדרה אשת חיל וצנועה אם הבנים תהיה שמחה, ואחותי הגברת וכלילת יופי היא כבודה ובת מלך פנימה סניורה רח"ל מב"ת⁽¹²⁾ ואחותי רעייתי רבות בנות עשו חיל אחות הרב סניורה שמחה⁽¹³⁾

(11) ושים שלום

(12) סיניורא (גברת) רחל מנשים באהל תבורך = אשת לאמפרונטי.

(13) סיניורא (גברת) שמחה (=אללעגרא) מנשים באהל תבורך.

מב"ת לכולם ש"ש (= שים שלום) יתן בעדי, ובפרט לחכם וגביר כמה"ר שמואל¹⁴ (וחכם וגביר סניור קלב"א¹⁵) יצ"ו.

אחרי דריש שלימו וטובתו זאת להודיע איך האיר הבית וכל החדרים אור גדול בקבלת כתבו של קדש קדשים וכמעט שקטונתי ולא נשאר ממני מאומה על כי הגדיל אותי במה שאין בי ולא ריח ולא טעם לשבח שבו הניח עלי. וזה ה' ימים שאני בצער מחולי של ט"ס¹⁶). וגם כאב לי אפיטו¹⁷). וזה ג' ימים שלא הלכתי לבית הכנסת ובקשו עלי רחמים. יקבל הקמיע של הילד שלמה יעקב¹⁸). וימחיל יתן הכתב שבתוך לבעליו. וזן חן למר. לאחרון חביב ש"ר (שלום רב) לחכם המרום פנחס¹⁹) ולחכם המרום כמה"ר יעקב יצ"ו²⁰). ובשכיל שהייתי בצער לא כתבתי להם בפרטות. והם יבקשו עלי רחמים.

הצער עבד ונאמן בבית אדוני אחי.

שמואל הלוי יצ"ו פ"ט.

ד. פירארה יום א' לס' שים ימינך על ראשו.

לאיש אלקים קדוש הוא שלום רב. ממורח ממערב, ממני ומכל בני ביתי כגדול כקטן ומכל תלמידי וחברי היושבים עמי במחיצתי בקידה והשתחיה כמשפטן הבכור בכבירתו והצער כצעירתו, כאשר היינו באמנה אתו ה"ה איש חיל ורב פעלים, מקור תורתו כמים נוזלים, הרב הגדול החכם הכולל משים למרום שפלים, הלכה כמותו בין בדיני ובין באיסורי כמה"ר שמואל הלוי שליחא דרחמנא מק"ק צפת. אורו זרח מק"ק ויניציאה הבירה.

אחדש"ו מכתבי הזה להודיע לכת"ר איך קבלתי אגרתו השניה שלוחה אלי מכמה"ר אביעד שר שלום באסילה²¹) ממנטובה ובתוכה הכתב אשר נתתי ביד האלוף שר וטפסר כמה"ר שבתי אלחנן ריקאנט, והנה תשובתו בצדו. ובאמת כי לקוצר דעתי ומיעוט תבונתי לא יכולתי לקרוא בתוכה ולהבין את דבריו, וגם הרב הנ"ל לא ידע ולא הבין מה

(14) = סניור קלאיטא הוא בידאי ר' אלישע יהושע קלאוה, הנו' בתור פקיד על הת"ת ב"ראשית בכורי קציר".

(17) = טאסע = שיעיל.

(18) = א פעסטע = יש לי כאב בחזה.

(19) נראה שיש כאן טעות וצ"ל "טעמה יצחק" בן אחות לאמפרונטי הנוכח למעלה.

(20) הוא ר' פנחס ענו, מגדולי תלמידיו של לאמפרונטי.

(21) היא ר' יעקב דניאל אילני הנו'.

(22) בעל "אכונת חכמים" מעריצי רמח"ל.

שם השרץ הידוע בסימניו, א"כ יחזור כת"ר לכתוב הדברים כולם בפירוש יותר ויאמר שם השרץ או בלה"ק או בלשון לאטינו או באיזה מלשונות העמים, ויפרש הדברים על בוריין למען הציל אותו האיש מיד ממגדיו להשיבו אל אביו שבשמים בבני חיי ומזוני. חן חן לאדוני ר"ם ונשא מאת אחותי אשר קבלה התרופה על בנה ומה' תהיה משכורתי שלימה. ואני תפלה לאל חיינו למען יתן ארוכה מרפא לכל תחלואיו. וכולנו יחד אמרנו אל נא רפא נא לו בתוך חולי עם ישראל, אע"ג דידענו נאמנה דאיהו כעבדא וכשר קמיה מאריה, מ"מ אמרינן אין חבוש מתיר את עצמו מבית האסורים כדאמרינן בברכות ("). שמואל הקטן (") משתחוה לפני הרב שמואל הגדול ואומר בכל יום ובכל לילה בקשות, אולי מזליה קא חזי חלייו דמר ומבקש עליו רחמים. וגם כל נשי ביתי מתפללות על רפואתו, אולי ישמע ה' בקולנו ויראה את לחצו אכ"ר וירחם עליו ועל משלחיו ועל כל ישראל כנפשו וכנפש הדורש בשלומו, עבדו נאמן ביתו.

הצער יצחק לאמפרונטי

ד. עמוד הימיני פטיש החזק ורישא דעמי' מדברנא דאומתיה, דורש טוב לעמו, יהי אלקיו עמו וירבה שלומו.

קבלתי אגרתו הטהורה ע"י החכם הכולל סיני ועוקר הרים כמהור"ר יצחק לאמפרונטי נר"ו וקראתי אותו ועיינתי בו מלה במלה, וראיתי התקון הטוב אשר כת"ר תיקן לתועלת האיש והאשה אשר במר נפשם עוברים כל ימיהם, והכל הבנתי חוץ משם השרץ אשר כת"ר כתב. לכן צריך שיפרש השם או בלה"ק או בלשון לעז כמו שייטב בעינינו וישלים התיקון כמו שכתב כת"ר. ועוד צריך לדעת אימתי יניחום הקמיעים עליהם אם בליל טבילה או בזמן אחר. על הכל ימחול האדון. ואם כת"ר יכיר שמשפל מצבי אוכל לשרתו ולעבוד עבודתו, נא בכל לשון בקשה אל ימנע ממני טובו וחסדו, ויקרבני לעבודתו, ובין דא לדא בהשתחוויה וקידה אכוף ראשי כאגמון ואכרע עד שיתפקקו כל חוליותי שבשרדה ויראה

(23) דף ה' ע"ב.

(24) הוא בנו של לאמפרונטי.

אושר כנגד לבי החפץ ודורש שלומו נצח. וה' יחזק במעוזו יעשה שלום, שלום יעשה לו.

פירארה, יום א', צום עשרה בטבת, לישועתך קויתי ה'.

אפר כירה מוכן לעבודתו, שרפרף לכסאו, כלא חשיב.

שבתי אלחנן ריקאנטי

ליד הנשא ומאד נעלה ה"ה הרב הכולל מקובל אלקי כמהור"ר שמואל

הלוי נר"ו

בויניצה.

ו. ב"ה סדר ולא יתן המשחית לבא.

החכם הכולל השלם הדר הוא לכל חסדיו אחי וגדול כמהור"ר יצחק

לאמפרונטי יצ"ו.

אותותי אלו יעלו בחימה שפוכה לפני כת"ר שאני אמרתי לאדוני

שיתנו לי ליטרא של חילוף⁽²⁵⁾, ולעת כזאת אני המבקש צדקה, ואני

האמנתי לדברי אדוני ובכן לא הרהרתי אחר דברי כת"ר, וכל הקהלות

נתנו לי נחת רוח וקק"י פירארה כל השנה כולה אני אכתוב כתבים על

דבר צדקה לדלי צפת הענייה והחרבה. ועתה אדוני על כל פשעים תכסה

אהבה. נא יגדל הודך וחסדך. בחיי שמואל הקטן יצ"ו שלא ישקוט ולא

ינוח עד שיגמור ענין צפת, ותיכף ומיד ישלחו אורדין וחילוף⁽²⁶⁾ לא

שיעבור ימים אלה ותיכף ומיד אקבלם. בחיי כל ישראל יש לנו לשלוח

צדקה לצפת. ותשובתו מהרה. ישועה ושלום לכל אנשי ביתו ולסניור

יוסף ברוך⁽²⁷⁾ וינשק לשמואל בפיו בעדי.

שמואל הלוי

בחי שמואל הקטן אל יאשימני שהכתב מסוכסך, מרוב כעסי לא

ידעתי מה עשיתי, וחכם המרומם שמואל מפירארה תלמיד כת"ר דרש

שלומי.

(3) רשימת החליצות שנעשו בפירארה. פינאלי צונטו ולוגו

בשנות ת"ע—תק"ז

(1) היום יום י"א לחדש מנחם שנת הת"ע פה פירארה כמ' שלמה מיימון פטר

בחליצה כשרה מרת סמיראלדא בכמ' יצחק כהן אלמנת אחיו כמ' מצליח

(25) = קאמביאלי = שטר המחאה.

(26) = ארדינא = צו והמחאה.

(27) = סיניור יוסף ברוך הוא בודאי זקן הרבנים שבפירארה : יוסף ברוך בורגו.

מיימון. והג' דיינים היו אלה: כמהר"ר יוסף בורגי, כמהר"ר שבתי אלחנן סאנגויניטי, יצחק לאמפרונטי. והשנים הנוספים: כמהר"ר ידידה כה' כמ' בן ציון אברהם ב"ר יוסף אסקולי. והעדים: כמ' יונה אשכנזי וכמ' יצחק בר שבתי ריאטי.

(2) היום יום ד' י"ד לחדש כסלו שנת התע"ב פה פירארה כמ' יחזקאל פונטירי מולי פטר בחליצה כשרה מרת פיורי באסאנא בתו של כמ' יעקב באסאנו ז"ל אלמנת אחיו כמ' שלמה ב"ר יהודה פונטירימולי ז"ל. והג' דיינים היו: כמהר"ר יוסף בורגי, כמהר"ר שבתי אלחנן סאנגויניטי, יצחק לאמפרונטי. והשנים הנוספים: כמהח"ר ידידה כהן, כמה"ר יהודה כהן פיראנו. והעדים: כמהח"ר מתתיה פינצי, כמהח"ר יוסף ברוך אלאטיני.

(3) היום יום חמישי כ"ח לחדש טבת כ"ו לחדש יינארו (תע"ב?) כמ' מצליח צאמוראנו פטר בחליצה כשרה גמורה מרת בילא חסא אשכנזית אלמנת ר' יוסף צאמוראנו ז"ל אחיו. והשלשה דיינים היו: כמהר"ר יוסף בורגי, כמהר"ר שבתי אלחנן סאנגויניטי, יצחק לאמפרונטי. והשנים הנוספים היו: כמהח"ר ידידה כהן, כמהח"ר יהודה כהן פיראנו. והעדים: כמהח"ר יוסף ברוך אלאטריני, כמ' בן ציון אברהם ב"ר יוסף אסקולי.

(4) היום יום ב' עשרה לחדש ניסן כ"ב לחדש מרצו שנת התע"ז אברהם קסטיל בולוניסי פטר בחליצה כשרה מרת שרה ק' בולוניסי בת יונה אלמנת אחיו ר' אלישע חיים קאסטיל בולוניסי. והג' דיינים היו אלה: כמהר"ר יוסף בורגי, כמהר"ר שבתי אלחנן סאנגויניטי, יצחק לאמפרונטי. והשנים הנוספים: כמהח"ר ידידה כהן, כמהח"ר יהודה כהן פיראנו. והעדים: כמהח"ר מתתיה פינצי, כמהח"ר יוסף ברוך אלאטריני.

(5) באחד בשבת תשעה עשר לחדש טבת שנת חמשת אלפים וארבע מאות ושמונים לבריאת עולם למנין שאנו מונין פה פירארה מתא דיתבא על נהר פה ומי בארות נפטרה בחליצה כשרה מרת מרים בת יהודה לוי מעיר פינאלי מאת יבמה כמ' יצחק ב"ר דוד כהן מסירמידי, והב"ד היו אלה: כמהר"ר מרדכי צהלון, כמהר"ר שבתי אלחנן ריקאנטי, כמהר"ר שמואל ברוך בורגי. והנוספים: יצחק לאמפרונטי, כמהח"ר ידידה כהן. והעדים: כמהח"ר אברהם ב"ר משה כהן, כמהח"ר אלישע פינצי ב"ר אוריאל רפאל.

(6) בחמישי בשבת ארבעה ימים לחדש שבט שנת חמשת אלפים וארבע מאות ושמונים וחמשה לבריאת עולם למנין שאנו מונין פה פירארה מתא דיתבא על נהר פ"ה ומי בארות נפטרה בחליצה כשרה מרת שרה ק' בולוניסי בת יונה אלמנת ר' שמואל ביאנקיני מאת ר' יואב ברוך ביאנקיני תושב רוויגו אחיו של ר' שמואל ביאנקיני ז"ל הגדול. הג' דיינים היו: כמהר"ר מרדכי

צהלון, כמהר"ר שבתי אלחנן ריקאנאטי, כמהר"ר שמואל ברוך בורגי, והשנים הנוספים היו: כמהר"ר יצחק לאמפרונטי, כמהח"ר אברהם כהן, והעדים: כמהח"ר יוסף ברוך אלאטיני, כמ' יצחק ריאטי שמש מהשיבה, בשלישי בשבת כ"ג לחדש אדר שני שנת התפ"ז לבריאת עולם למנין שאנו מונין פה פירארה נפטרה בחליצה כשרה מרת מלכה בת יוסף ריאטי אלמנת ר' אליה ינון (?) לאמפרונטי מאת יבמה מנחם בכמ"ר יעקב לאמפרונטי, והשלשה דיינים היו: כמהר"ר מרדכי צהלון, כמהר"ר שבתי אלחנן ריקאנאטי, כמהר"ר שמואל ברוך בורגי, והשנים הנוספים היו: יצחק לאמפרונטי, כמהח"ר יעקב דניאל אולמו, והעדים: כמהח"ר אברהם שבתי כהן, כמהח"ר יוסף ברוך אלאטיני.

(8) [צינטון] בשלישי בשבת עשרים לחדש אייר שנת חמשת אלפים ארבע מאות ושמנים ושש לבריאת עולם למנין שאנו מונין פה צינטו מתא דיתבא על נהר פירנו ומי בארות נפטרה בחליצה כשרה מרת רח"ל בכמ"ר יעקב שאקי, ארמלת משה רפאל חיים הלוי בכ"מ יהודה מאת יבמה כמ"ר יצחק עוזיאל ב"ר יהודה הלוי, והשלשה דיינים היו: יצחק לאמפרונטי, כמהר"ר ראובן בר זרחיה יחייא, כמהח"ר עמנואל ב"ר יצחק בן ציון ריקי, והנוספים: כמ' מנשה במכמהר"ר יצחק ידידיה בורגי, כמ' שלמה בר מעלת החכם ר' אליעזר שער אריה.

(9) בחמישי בשבת ט' לחדש סיון שנת התפ"ז נפטרה בחליצה כשרה מרת ברכה בת ר' מנחם הלוי מוכר יין מאת יבמה כמ' רפאל בכמ"ר יעקב קאמארינו אחיו של כמ"ר משה אליעזר קאמארינו, והדיינים היו: כמהר"ר מרדכי צהלון, כמהר"ר שבתי אלחנן ריקאנאטי, כמהר"ר שמואל ברוך בורגי, והנוספים: יצחק לאמפרונטי, הח"ר יעקב אולמו, והעדים: הח"ר יוסף ברוך אלאטיני, הח"ר אלישע מיכאל פינצי.

(10) ברביעי בשבת יום ר"ח סיון שנת התפ"ץ נפטרה בחליצה כשרה מרת ברכה בת ר' מנחם מוכר היין מאת יבמה כמ"ר יוחנן דיינה מלוגו אחיו של ר' חננאל דיינה, והדיינים היו: כמהר"ר מרדכי צהלון, כמהר"ר שמואל ברוך בורגי, הרופא יצחק לאמפרונטי, והנוספים: כמהח"ר אברהם ב"ר משה כהן, וכמהח"ר משה חי בכמהר"ר שבתי אלחנן ריקאנאטי, והעדים: כמ"ר משה סאנגוויניטי וכמ' מרדכי הכהן.

(11) [לוגו] בשנת התצ"א י"ז סיון יום ה' פה לוגו נפטרה בחליצה מרת דינה אשת ר' ישראל חיים זלמן מאת אחי בעלה כמ' טוביה, דיינים: יצחק לאמפרונטי, כמהח"ר יצחק מודונא, והמשכיל שבתי גייניסי, והנוספים: זרחיה יחייא ויהודה ריניאני, והעדים: יוסף חי גאליקו ודוד פאנו.

(12) תצ"א יום ב' י"ח לחדש מנחם נפטרה בחליצה פה פירארא מרת גיינטולי אשת ר' שמואל פיסארו מאת אחי בעלה כמ' ברוך, והג' דיינים היו: כמהר"ר מרדכי צהלון, כמהר"ר ריקאנטי, וכמהר"ר שמואל ברוך בורגי. הנוספים: יצחק לאמפרונטי ונחמיה כהן. והעדים: כמ' יוסף ברוך אלאטריני וכמ' משה סאנגויניטי.

(13) בשלישי בשבת תשעה ימים לחדש כסלו שנת התצ"ז נפטרה בחליצה כשרה מרת גוייא בת כמ' משה פיסא תושב עיר צינטו, ארמלת חנגיה ב"ר זבולן גאליקו מעיר לוגו מר' ישראל חיים ב"ר זבולן גאליקו. והדיינים היו: יצחק לאמפרונטי, החבר יעקב אולמו, החבר אברהם כהן. הנוספים: כמהח"ר אלישע פינצי וכמהח"ר משה חי ריקאנטי. והעדים: כמ"ר ברוך כהן, וכמ' יצחק פינטו.

(14) בשנת התק"ו ביום שלישי ששה ימים לחדש חשון פה פירארה נפטרה בחליצה כשרה מרת מזל טוב בת ר' אהרן אשכנזי אשת יעקב ב"ר יהודה צינגולי מאת אחי בעלה כמ' שם טוב ב"ר יהודה צינגולי, והשלשה דיינים היו: יצחק לאמפרונטי ועמו החברים כמהח"ר יעקב אולמו ואברהם שבתי כהן. והנוספים היו: החברים כמהח"ר אלישע מיכאל ומשה חי ריקאנטי ארבעתם תלמידיו. והעדים היו: מנחם ב"ר יואב ביאנקיני, וגד ב"ר יוסף חיים ריגייני.

(15) בשנת התק"ז ביום ד' פ' מטות ומסעי כ"ז לחדש תמוז נפטרה בחליצה כשרה פה פירארה מרת בונא אלמנת ר' אליעזר בכמ' שלמה לוי מורטארא מריגייני מאת אחי בעלה כמ' מיכאל. והדיינים היו: הצעיר המחבר יצחק לאמפרונטי ושנים מתלמידיו הגדולים: כמהח"ר יעקב אולמו וכמהח"ר אברהם שבתי הכהן. והשנים הנוספים ג"כ היו שני תלמידיו, כמהח"ר אלישע פינצי וכמ' שמואל בכהמח"ר מתתי' פינצי ז"ל. והעדים היו: כמ' יששכר בכמ"ר אפרים כהן ז"ל, וכמ' דוד בכמ' משה חיים מלאוידא ז"ל.

פרק ב' –

ר' יצחק לאמפרונטי מיסדו של המכתב עתי

הראשון להלכה

אף על פי שקבלה היא בידי הביבליוגרפים, שהמכתבעתי הראשון להלכה ולספרות הרבנות הוא הקובץ "שו"ת פרי עץ חיים", המכיל פסקים מתלמידי ביהמ"ד "עץ חיים" שבאמשטרדם, שהלכו ונתפרסמו אחד לחדש החל משנת

תפ"ח. לאמיתו של דבר זכות הקדימה לבית מדרשו של ר' יצחק לאמפרונטי, זאת אומרת לישיבת תלמוד תורה של ק"ק האשכנזים שבפירארה בתחילת המאה הי"ח. כי משם יצא הרעיון לפרסם בפרקי זמן מסוימים פרי רוחם של תלמידי הישיבה, דוגמת כתבי האקדמיות השונות, ששרצו או באיטליה. והרעיון הזה גם הוצא אל הפועל ונשא פרי אם כי לא האריך ימים כיוורשו פע"ח באמשטרדם. וגדולה מזאת ישנם כמה סימנים המעידים על הקובץ שבאמשטרדם שקובץ פירארה שימש לו בראשונה מופת ודוגמה.

ואל נא יחשבו הביבליוגרפים, שהוצאתי מתוך איזה גניזה קובץ בלתי ידוע להם כי קובץ פירארה ידוע לכולם. אלא שלא עמדו על טיבו ועל חלקו של לאמפרונטי בעריכתו. שם הקובץ הוא "בכורי קציר תלמוד תורה של ק"ק פירארה", והא לכם פרטים על הקובץ:

בשנת תע"ה נדפסו בוויניציאה שלש חוברות זו אחר זו: (1) "ראשית בכורי קציר תלמוד תורה של ק"ק פירארה יצ"ו" והוא פסק על . . . אשר און וחקר ותקן להלכה אחד מתלמידי תת"י (תלמוד תורה יצ"ו) הנ"ל / ה"ה מעלת החבר כמהח"ר יעקב אילמו יצ"ו וקיים דבריו להלכה ולמעשה מעלת / הרב הרב הכולל והרופא המובהק כמה"ר יצחק / לאמפרונטי נר"ו רבו מובהק / המרביץ תורה בקק"י / במדרש הנ"ל ובאו על החתום / שאר רבני וגאוני ישיבת נר"ו / אפריין נמטייה אל האנשים השלמים המעולים ה"ה . . . שניהם היו לאחדים פקידים גם על הת"ת הנ"ל . . . ונדפסו בוויניציאה / בשנת עתה באתי לפ"ק".

החוברת היא בת 8 (או 9) דפים בגודל קווארט. תשובתו של אילמו תופסת את הדפים 2—5, ובאות אחריה ההסכמות הבאות: מרבו יצחק לאמפרונטי, מיהודה בריאל (מנטובה), מחכמי הישיבה שברומה (יצחק קשטילנובו, מנוח קורקוס ושבתי פונטיקורבו), ממנשה חפץ (וירונה), מיצחק מהחזנים (פאדובה), מיוסף פיאמיטה ושמשון מורפורנו (אנקונה), משבתי אלחנן ריקאנטי (פירארה), מאברהם סיגרי (קסאלי), מיואל פינקרלי (אליסנדריה), מחכמי הישיבה שבויניציאה [שלמה ניצה, רפאל סילוה, יעקב אבואב ושמואל דוד אוטולינגי], ולבסוף באה הסכמתו של ר' יוסף בורגו זקן הרבנים שבפירארה. מלבד להסכמה הזאת כל שאר ההסכמות קודמות לחדש כסלו תע"ה.

2) תוספת בכורי קציר / תלמוד תורה יצ"ו של ק"ק פירארה יצ"ו / והוא פסק . . . על . . . אשר און חקר / ותכן אחד מתלמידי ת"ת יצ"ו הנ"ל להלכה ה"ה החכם השלם ממהח"ר פנחס חי ענו וקיים דבריו להלכה ולמעשה מעלת / הרב הכולל והרופא הבקי כמה"ר / יצחק לאמפרונטי בכמ"ר שמואל

/ זלה"ה / מעיר סטאנבול נר"ו רבו מובהק המרביץ תורה בקק"י במדרש הנ"ל ובאו על החתום שאר / רבני וגאוני ישיבות נר"ו / אפריון נמטייה אל הגבירים השלמים ה"ה . . . שניהם לאחדים היו פקידים על התורה התמימה בתת"י הנ"ל / ונדפס בוניציאה / בשנת עתה ידעתי לפ"ק.

החוברת היא בת י"ז דפים בגודל קווארט. תשובתו של ענו תופסת את הדפים 2—8, ובאות אחריה הסכמותיהם של: לאמפרונטי, מהחזונים, בריאל, השד"ר שמואל הלוי, משה זאב (ממזריטש שבפולין, שליח לפדיון שבויים), בורגו, ריקאנטי מרפורגו, מנחם מניס הלוי ליסר (מוורעשנא אשר בפולין גדול), סיגרי, חכמי ישיבת ויניציאה, פינקרלי. כל ההסכמות קדומות לאדר ב' של שנת תע"ה, ובאמת אנו יודעים מתוך מכתב לאמפרונטי שאנו מפרסמים בסוף, שבשמונה לאדר ב' החוברת כבר יצאה לאור.

3) עיטור ביכורי קציר / תלמוד תורה יצ"ו של ק"ק פירארה / סימן א / והוא פסק על . . . אשר / און חקר ותקן אחד מתלמידי תת"י הנ"ל להלכה ה"ה החכם והרופא הבקי כמהר"ר יצחק לאמפרונטי בכמ"ר שמואל זלה"ה נר"ו רבו / מובהק המרביץ / תורה בקק"י במדרש הנ"ל ובאו על החתום שאר רבני וגאוני ישיבת (!) נר"ו / אפריון נמטייה אל הגבירים השלמים ה"ה . . . שניהם לאחדים היו פקידים / על התורה התמימה בתת"י הנ"ל / ונדפס בוניציאה / בשנת עתה אקום לפ"ק.

החוברת היא בת ט' דפים; תשובתו של נורצי תופסת את הדפים 2—5, ואחריה באות הסכמותיהם של: לאמפרונטי, בריאל, מהחזונים, מורפורגו, סיגרי, פינקרלי, משה זאב ממעזריטש, מנחם מניס ליסר מוורעשנא, שמואל הלוי שד"ר מצפת, ריקאנטי, רפאל שלמה הלוי מפינאלי, חכמי ישיבת ויניציאה. כל ההסכמות קודמות לאייר תע"ה.

אם נשים את דעתנו על היסודות משותפים שבשלשת החוברות, שהבלטנו למעלה, יוצא, שמהותן הן חטיבה אחת בתור פרי תלמוד תורה של פירארה, תחת הנהלתו של ר' יצחק לאמפרונטי, ונתפרסמו במצות פקידים הת"ת, ושיש לנו ענין במכתב עתי, זאת אומרת עם חוברות, שפרקי זמן מסוימים מפסיקים בין האחת לחברתה בהדפסתן. עובדה זו מתגלית מתוך הזמנים השונים, המלואים את ההסכמות שבשלשת החוברות. ומלבד זאת אנו רואים, שהפקידים על הת"ת, שבמצוותם נדפסו החוברות, אחרים הם בכל אחת מהם. ומאחר שאנו יודעים מתוך תעודות ארכיביות, שפקידי הת"ת נתחלפו בכל שלשה חדשים, הרי שפרק זמן מסוים מוכרח היה להפסיק בין האחת לחברתה. אבל באמת אין צורך לרמזים שכאלה, כי לאמפרונטי (או תלמידו) מגלה לנו את הסוד הזה ברמז די

ברור בחתימה לחוברת השלישית: „אמר המחבר גלוי וידוע לכל מעיין במסכת ביכורים טעם הקרא פסקי דינים אלו בשם ראשית, תוספת ועיטור ביכורים, כי על כן לא נשאר לי כי אם להודיע מה שעניי ראו לא זר, כי רבו כמו רבו פסקי דינים בתת"י של ק"ק פירארא אשר חברים התלמידים הנודעים וגם תלמידים אחרים, אשר לא הגיע זמנם עדיין להראות על . . . ואם יגזור ה' בחיים ויזכו כל הפסקים לעלות על מזבח הדפוס כלם אחד אחד יעלו ויבאו בשם עיטור ביכורי קציר. אך בזאת יבדלו איש מאחיו בציון המספר, כי זה נסמן בסימן א' והאחרים בסימן ב', ג' וכו'". זאת היא תכנית מפורשת לפרסם „אחד לאחד" את פרי רוחם של תלמידי הת"ת במספרים סדוריים כפי שהתגשמה אח"כ בשיבת „עץ חיים" באמסטרדם.

על יסוד זמני ההסכמות אנו יכולים לשער שעל פי התכנית צריכה היתה להופיע פעם להדשים חוברת אחת בעלת 8-9 דפים, החל מתחילת שנת תע"ה. החוברת הראשונה הופיעה בזמנה, זאת אומרת בתחלת כסלו, שהוא גליון תשרי-חשוון. החוברת השנייה, לרגלי ריבוי החומר שבה, הופיעה בתור גליון כפול בכמות, י"ז דפים, ובזמן, בתחילת אדר ב', כמו שיוצא ברור ממכתבו של לאמפרונטי משמונה לאדר שאנו מפרסמים בסוף. החוברת השלישית בעלת ט' דפים הופיעה בזמנה, ז"א לאחר חדשים — בתחילת אייר בערך.

אם נשווה את „קציר" פירארה עם „פרי" אמסטרדם, נראה שהשם מכתב-עתי הולם יותר את הראשון מכמה פנים. ראשית מצד הצורה החיצונית, כי לחוברות פירארה שער משותף המקושט בציור סמלי, והוא כתר תורה נשוא בידיו שני כרובים. וגם מצד התוכן, השאלות אינן שאלות אקדימיות, כי אם שאלות למעשה הנותנות מקום להשתתפותם של רוב רבני איטליה ולזכוחים. וכל זה חסר בקובץ „פרי עץ חיים", אשר מלבד לזמן ההופעה הקבוע אין בו מסימני העתונות ולא כלום (פרובסט בק"ס שנה ב', 212).

לאחר שעמדנו על טיבן של החוברות הנזכרות, וראינו שהן מהוות חטיבה אחת ואינו אלא שלשה גליונות של מכתבעתי דו-חדשי, מצאנו את הפתרון לחידה ביבליוגרפית בחוברת הראשונה, שהעיר עליה שטיינשניידר (ב„צייטשריפט פיר העברעאישע ביבליאגראפיי", כרך ט', עמ' 93). כפי שזכרנו, נמצא בטופסים אחדים של החוברת הראשונה דף נוסף עם הסכמתו של ר' יוסף בורגו, והדף הזה נושא לא את המספר ט' כי אם את המספר י"ח. הזרות הזאת מתבארת על נקלה, אם נשים לב לזמנה של הסכמת בורגו, שהוא ד' בשבט, היינו כחדשים לאחר שנדפסה החוברת הראשונה לפי חשבוננו. בורגו כנראה היה מתחילה מהסס אם לתמוך במפעלו של לאמפרונטי או לא, ורק לאחר שראה רוב רבני

איטליה בהסכמותיהם, שלח אף הוא את הסכמתו. והסכמתו זאת הגיעה לידו לאמפרונטי בשעה שהכין לדפוס את החוברת השניה. ומאחר שהיתה זאת הסכמתו של זקן הרבנים מפירארה, אשר רק לאחר היסוסים הכריע את הכף לזכותו של לאמפרונטי, החליט לאמפרונטי לפרסם את הסכמתו לחוברת הראשונה, שהגיעה לידו באיחור זמן, בסוף החוברת השניה, בעלת י"ז דפים, ולסמן אותה במספר י"ח. לאחר ההדפסה הסירו את הדף האחרון מן החוברת השניה וסיפחו אותו לחוברת הראשונה, כי שם מקומו. מובן מאילו, שלא כל הטופסים זכו לצירוף זה, כי בארבעת החדשים שעברו בין הופעתה של החוברת הראשונה והשניה, נשלחו הרבה טופסים לחותמים שונים. ועל כן נמצאים טופסים, שחסר בהם הדף האחרון הזה.

נשאר לנו כעת לברר את סיבת מותו הפתאומי של המכתב-עתי הזה לאחר הגליון השלישי. הסיבה לקוצר ימיו של "קציר" פירארה, עלינו לחפש בחילוקי דעות, ששררו אז בין ארבעת החכמים שחיו אז בפירארה, ששנים מהם היו רופאים, ואלה הם: זקן הרבנים הרופא יוסף בורגו, שבתי אלחנן סגנויניטי, הרופא מרדכי צהלון ושבתי אלחנן ריקנאטי. מכל הרבנים האלה ריקנאטי לבד נתן את ידו תיכף למפעלו של לאמפרונטי וחוגו. בורגו, כמו שראינו למעלה, ענה הן לאחר היסוס. ואילו סגנויניטי והרופא צהלון עמדו מרחוק לתנועה הספרותית, שיצאה מבית מדרשו של לאמפרונטי ולא באו בסוד המסכימים. וכך אירע הדבר שבשעה שלאמפרונטי חשב שהגסיון עלה יפה, והוא הבטיח לחותמיו לפרסם "אחד לאחד" את קציר תלמידיו במספר סידורי, עסק צהלון בעריכת כתב נגד לאמפרונטי וחוגו, והוא הוא שקירב את קץ הופעתם של פסקי פירארה. ההזדמנות להתקפתו של צהלון נתנה החוברת השניה, שבה הסתבך חוג לאמפרונטי בפולמוס עם אחת המשפחות רבת ההשפעה בפירארה, והיא משפחת כהן. צהלון נעשה אז למליצו ופרקליטו של נחמיה ב"ר ברוך הכהן ופירסם בעלום שם חוברת בשם "מציץ ומליץ". בה הוא מתקיף קשה את תלמידי לאמפרונטי, "שלא שמשו כל צרכם", אבל גם את רבם אינו מקמץ. וכדי שהתקפתו לא תחטא את המטרה, הוא פונה כמורכן נגד רבני ויניציאה ומוכיח אותם על קלות דעתם בנתינת הסכמות להדפיס ספרים חדשים, ושעל כן נכשלו בספרי חיון. צהלון רצה להשפיע על רבני ויניציאה, שימשכו את הסכמתם מחוגו של לאמפרונטי, ובלי הסכמתם אי אפשר היה להדפיס בויניציאה. דברי צהלון קלעו אל המטרה, כי הפולמוס מסביב לחיון היה אז בעצם תקפו, ורבני ויניציאה, כנראה, משכו את הסכמתם מלאמפרונטי מפני דרכי שלום, והוצאת הפסקים נפסקה.

מזורות דרכי היצירה, יש והיא מניחה מכשולים על דרכי היוצר כדי

לכוון את צעדיו למסלולו הוא, למלא את התפקיד שהוטל עליו בלא יודעים. כי כשראה לאמפרונטי שנעלו לפניו דלתי העתונות, שפתח לשם שיתוף העבודה בין תלמידי בית מדרשו, פנה את תשומת לבו לדרך השניה של עבודה משותפת, שהיתה אז רווחת באקדמיות שבאיטליה, והיא עבודת האספה והסידור. וכך נוצר בבית מדרשו של לאמפרונטי האוצר התלמודי ה"פחד יצחק", ובאוצר זה השקיע לאמפרונטי כמו כן את רוב החומר שהיה מוכן בידו בשביל ה"בכורי קציר" שלו.

לאמפרונטי נועד אמנם לתפקיד יותר חשוב ומוכרח היה להפסיק בהגשמת רעיונו הראשון, אבל הרעיון הזה לא נח ולא שקט עד שמצא את תיקונו ב"פרי עץ חיים". אמנם טרם מצאנו תעודות מפורשות המעידות, שקובץ פירארה פנה את הדרך לקובץ אמשטרדם, וכי אין ה"פרי עץ חיים" אלא גלגולו של ה"בכורי קציר", אבל הדמיונות שבין שתי הפעילות הספרותיות, המתגלים לעין בוחנת, יש בהם משום לתת ביסוס להשערנו זאת. ואם נשאל מי הם ה"סרסרים", שהעבירו את הרעיון מפירארה לאמשטרדם, לא תקשה עלינו התשובה. עלינו לזכור, שחלק לא מצער בפירסום חוברות פירארה היה להם לשלשה רבנים אורחים, ששהו אז בפירארה: ר' שמואל הלוי השד"ר מצפת, החסיד כמהר"ר משה זאב . . . שליח לפדיון שבויים מק"ק מעזריטש והרב הגדול . . . המורה צדק בק"ק וורעשנא במדינת פולין הגדול מנחם מניס סג"ל . . . ליסיר. השפעתו של השד"ר מצפת על לאמפרונטי וחוגו בולטת מתוך חליפת מכתבים שפרסמנו למעלה, וביחוד מתוך כתב הסמיכה, שמתוכו יוצא ששמואל הלוי היה מן המורים והבוחנים בבית מדרשו של לאמפרונטי, והוא גם עורר את התלמידים, שיפיצו את מעייני תורתם. אבל לא פחותה מזו היתה התענינותם של שני רבני פולוניה במפעלו של לאמפרונטי, וביחוד זו של הרב מוורעשנא, שכן בהסכמתו לחוברת השלישית הוא כותב: "כאשר אנכי רואה ראיתי ספרים שהדפיסו תלמידיו ועוד ידם נטויה להדפיס חבילות חבילות . . . וכדנא חל עלינו להחזיק ידי לומדי התורה לתת ידינו עמהם". ואת סוד התענינותו של הרב מוורעשנא מגלה לו לאמפרונטי במכתב אחד ערוך לבולזאן להרב מוורעשנא, ובו הוא מודיעהו, שהוא שולח לו את התוספת ביכורים מאותו המין של הראשית ביכורים, ומוסיף לאמר: "ואני אבטה ביה במר יקיים דיבורו . . . על דבר החתימות אשר הבטיחני". הרב מוורעשנא קיבל עליו איפוא לאסוף חתימות בשביל ה"ביכורי קציר". ואם ניתן על דעתנו, שבמאה הי"ח כמעט כל השד"רים למיניהם לאחר שעשו זמן מה באיטליה נסעו משם לאמשטרדם, המרכז הראשי ל"קיבוצים" באירופה המערבית, כי אז נוכל להניח כמעט בוודאות, כי שלשת הרבנים

האורחים שמנינו למעלה הגיעו בדרך נדודם לאמשטרדם והם הם שהביאו לשם את זרע הבשורה של המפעל לאמפרונטי, שהיה כל כך קרוב ללבם. הזרע נפל שם על „עץ חיים“ פורה ועושה „פרי“ כמאתים שנה.

הדמיון שבין החוברות „בכורי קציר“ ושל „פרי עץ חיים“, מבחינה טכנית וטיפוגרפית, היא הרבה יותר גדול מזה שהיביליוגרפים השטחיים יכולים לתפוס. הללו, בשהם מדברים על קובץ „פרי עץ חיים“, רואים בעיניהם כרכים עבים בעלי מאתים ועד המש מאות דף ויותר, המכילים מאות של פסקים, מזוינים במספרים רצופים של הדפים ושל הפסקים, מספרים המברחים את הפסקים השונים ומאחדים אותם לקובץ אחד. ואילו החוברות „בכורי קציר“ מופיעות אחת לאחת בשער מיוחד ובמספר דפים מיוחד, באופן שכמעט אין שום קשר חיצוני ביניהם. אבל כל מי שאינו מסתפק בסקירה שטחית, וטורח לבדוק את „פרי עץ חיים“ בהתהוותם, ימצא שכל אותה הרציפות והאיחוד שבין הפסקים שמנינו למעלה אינם בחוברות הראשונות שהופיעו עד ניסן תפ״ט — ז״א ב״ב החוברות של השנה הראשונה. החוברות האלו קיימות לרוב בארבע דפים, חסרי מספר הדף והחוברת, בלי שום קשר חיצוני בין האחת לחברתה. כל אחת מהן עומדת לעצמה ממש כמו „בכורי קציר“. וגדולה מזו, העמודים טרם נחלקו לשתי עמודיות, כי אם נדפסו בטור אחד כ„בכורי קציר“, מה שנותן להם אופי של חוברת ולא של ספר. וסימן לדבר, כי כאשר החליטו לאחד את הפסקים וליצוק אותם בצורה של ספר התחילו מדפיסים את הפסקים בשתי עמודיות.

וגם השער המיוחד שבבכורי קציר יש דוגמתו בחוברות הראשונות של הפע״ח. כי כל חוברת מתחילה ב„הקדמה“, התופסת את העמוד הראשון, עם פריז׳קישוט בראשה. ההקדמה מזכירה לטוב את הפרנסים אשר נדבה רוחם להקים את דגל התורה (כלומר: שהמציאו את האמצעים החמריים), את הריש מתיבתא ר' יצחק אבאנדא די בריטו (הראש הרוחני), את חברי הישיבה (המשתתפים בפע״ח), כנגדם אתה מוצא בשער „בכורי קציר“ את ר' יצחק לאמפרונטי, שאר רבני וגאונים ישיבות (משתתפים בב״ק) ו„הפקידים“ על הת״ת. יש הבדל בהדגשה בין פירארה לאמשטרדם, בהתחלה לבה״פ, היוזמה בידי הפרנסים ותופסים את המקום הראשון; בפירארה היוזמה בידי ר״י לאמפרונטי, והפקידים טפלים.

ויצוין כאן, שהצורה הזאת של פסק עם הקדמה בראש נשארה קבועה גם לדורות בשביל כל הבא להשתתף בפעם הראשונה בפע״ח. כך, למשל, אנו מוצאים בקובץ השני משנת תק״א את פסקו הראשון של ר' משה אלואריש

קיים בארבעה דפים (ט'—יב): עמ' א מחזיק הקדמה: נדפסת באותיות מרובעת ובטור אחד, ובה אנו קוראים: „היום יצאתי . . . להלל . . . מע' הפרנסים ומנהיגי החברה המפוארה הנקראת בשם עין חיים . . . כי בער אנכי מאיש . . . לדבר בפני גדולים . . . ה"ה חכמי ומשכילי בית מדרשנו . . . זכ"ש לפני הרב . . . כמוהר"ר יצחק חיים ו' דנא די בריטו נר"ו“.

בניסן תפ"ט מופיעה בפעם הראשונה הוצרת פע"ח מזוינת למעלה במספר הדפים, רצוף להחזרות הבאות, ולמטה במספר החזרות. וביחד עם זה התחילו מדפיסים בשתי עמודות לעמוד, מהי משמעותו של השנוי הטכני הזה? לא נחטא את המטרה אם נאמר, שהשנה הראשונה נחשבה בעיני הפרנסים שב-אמיטטרדם לשנת נסיון; טרם ידעו אם יהיו להם האמצעים החומריים והרוחניים הנדרשים, כדי לעשות את הופעת הפסקים קבע. בתור נסיון אי אפשר היה לעשות את הפסקים תלום זה בזה, מפני שטרם ידעו אם ימשכו את ההדפסה; וע"כ כל חזרת נשארה בידרה לעצמה, ורק לאחר שנה, כשראו שהנסיון הצליח, ונוכחו שיש בידם כל האמצעים הנחוצים לעשות את הופעת הפסקים קבע לשנה שלמה, החליטו להוצרות צורה של גליונות מספר אחד גדול.

ולבסוף כדאי לציין, שבמדה ידועה אמיטטרדם קבלה מפוארה גם את כמות החזרות: כפי שראינו למעלה תכנית „בכורי קציר“ היתה להדפיס שמינה דפים פעם בחדשים; וכנגדה קבעה אמיטטרדם גליון, כלומר ארבעה דפים, לחדש.

תעודה: מכתב המלצת נר"י לאמפרונטי לר' יקותיאל גורדון משנת תק"ב

שיל"ת שמנה ימים לחדש ואדר שנת התע"ה פירארא.

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו נר' ישראל עמיד הימיני פטיש החזק גבר על כל גבורין הוא ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו ידו הדה בכל תלמוד מדרש ספרי וספרא וגם בשבילי דשמיא נכנס ויוצא כבן בית כעבדא קמיה מאריה הרב הכולל המופלג והמופלא, החסיד הענו והישר זה סיני ועוקר הרים אב"ד ור"מ דק"ק וורענש"א כמהר"ר מנחם מניס סג"ל נר"ו יאיר לנו ולכל יוצק מים על ידו אכ"ר.

אחדש"ו זאת להגיד לאדוני נשיא אלקים הוא בתוכנו ומבחר גברי"נו כי אין מלה בלשוני ראוייה לבוא ולעלות לפני כסא כבידו כי על כן בתחלה חשבתי דרכי ואמר לי לבי אל תהרוס להוציא מפיד מענה כי לא נכונו אמריך לבא על שלחן מלכים מאן מלכי רבנן. אבל בהעלותי על לבבי כי לכבוד אלקינו ישרו אמרינו באמרו קחו עמכם דברים ואם אין כח בפנינו

לאמר אמרי יושר ראויים להקרב לפניו, אמרתי גם אני לבא בתשובה שלימה וחסירה לפני מכתו"ר להגיד לאדוני כי עשיתי ככל אשר ציונו בין בעסק המצוה רבה נעשתה ביום אתמול באור"ת משולחת לעיר ויניזי"א של שנים ועשרים דוקאטי בין על דבר שלום ואמת אשר צוני לדבר לכל חכמי ישיבתנו, וכולם עונים באימה וביראה שלום שלום למר ולתורתו, וכולנו יחד עשינו ככל יכלתנו למען יסע מהר"ר משה זאב ממחנה זה בכבוד ולא בבזיון וכן היה. וקודם נסעו מפה נתן בידי שלש אגרות לשלוח אותן לכת"ר אחת לפאדווה, שנית לבולזאנו, שלישית לאינשפרוק, אולי אחת מהן תגיע לידו, ובתוכן כמדומה לי שהוא מתחנן לפני מעכ"ת על דבר שש ציקינו"ס הראויים להנתן לו, והיה רוצה שיגיעם לידו להביאם אליו בעיר אשר יצוה. ועל דבר קנטורין שאמר שלמה שאינו בשיר השירים ולא קדש הוא, אמינא ולא מסתפינא כי יסכר פי דוברי שקר, ואע"ג דלא ידענא מאן ניהו שלמה מדברי כת"ר אני מבין דאין שלום בעירו ואין שלום שלו. ולמען יצלח מהר"ר משה הנ"ל במצותו הבאתי על החתום הרב הזקן מהר"ר יוסף בורגו נר"ו ואני עמו במחיצתו כתבתי שמי ודברי עדות כת"ר הבאים אלי גם מפיו וגם במכתב בספרו, והיטב ידעתי שיצליח ה' דרכו יען הוא צניע ומעלי ותורת אמת היא בפיו, ועל דבר המגו כבר עיינתי בגמ' שלוחה אלי מעיר רוויגו וראיתי דלאו בכח מגו דהעזה תירצו התוספות אלא דלי מסתבר דאיניהו טעיני הכי למען לא ליפסדו אנפשיהו. דיוקא דמר טבא הוא וטבא ליהוי. ואוסיף שנית ידי לבוא לפני כת"ר בתוספת ביכורים מאותו המין שהבאתי ראשית בכורי תלמידי; אבל יאמר לי מר למי אשלח לאינשפרוק או לבולזאנו, למען יבואו אחרי כן על מזבח, ואני אבטח ביה במר יקיים דיבורו ומאמרו חזק ובריא כאילס על דבר החתימות אשר הבטיחני . . .

כל הרבנים והחכמים והתלמידים מחוו עמי קידה קמי לוי ומשתחויים לפניו ומצפים דברי שלומו וטובתו כל הימים ומתפללים לה' יאריך ימים על ממלכתו אכ"ר.

כתאות הדורש מצוותיו הצעיר יצחק לאמפרונטי יצ"ו
לכי ובואי אל המלך הוא הרב הגדול המופלא והמופלג כמהר"ר מנחם מניס סג"ל ליסר אב"ד ור"מ דק"ק וורעשנא. משכן כבודו בעיר פאדווה ולולתו בחדר"ג (=בחרם דר' גרשון).

אינשפרוק להאדון מיכאל מא"י והוא תקיף בחצר השררה
להאדון יעקב ליב קאמיר לאקאנטי אפולזאן

פרק ג' —

תפקידו של המומר נחמיה כהן — לפני חבורו של לאמפרונטי ברבנות בפירארה — בפולמוס רמח"ל

לא למותר יהיה לברר את התפקיד שמילא האיש הזה, שיצא אחר כך מכלל ישראל, בפולמוס רמח"ל. והבירור הזה אינו מן הדברים הקלים, כי מטעמים מובנים למדי, התאמצו בני זמנו להשכיח את שמו ולטשטש את עקבותיו בפולמוס (*). השאלה היא איפוא, אם מעטה ההמרה של נחמיה הכהן השפיע מבחינתו על מהלך הפולמוס? השאלה לא יכולה מקודם לעלות על לב החוקרים, כי כל מה שידענו על נחמיה זה היתה חתימתו על שטר התחיבותו של רמח"ל, ואף הוא נמחקה לרוב, אבל כעת שמונחת לפנינו "אגרות רמח"ל" הכוללות, וזו היא ריאיון מוזכר את חלקו וגורלו של נחמיה הכהן בפולמוס רמח"ל, השאלה בדבר השפעת המרתו על מהלך הפולמוס אומרת שאלוהי, וחשיבות מיוחדת לשאלה זו, שכן יש בה משום להוציא את השקפתנו על הפולמוס כולו מתוך המסגרת הצרה, שתחמו לה החוקרים החדשים, והיא שכל עיקרה של ההתחלוקת בקנאה ושנאה אישית יסודה, ולכל היותר באימת שבתאיית מופרזת יצדם של הרבנים, כי כפי שנראה להן, הכוח שהניעו את מתנגדי רמח"ל היו הנהגותיהם ודרכיהם כחוקרים.

לפי שנגיש לבירור שאלתנו, טוב יהיה לזכות את נחמיה הכהן שלנו, כי לא סתם נישלטה "נחמיה כהן" היו בתקופה זו בפירארה ולא תמיד נזהרו החוקרים להפריד ביניהם, ואלה הם: א. ר' נחמיה ב"ר ברוך הכהן, שעורר את שאלת הניגון בברכת כהנים, וגרם לפירסומו של כתב הפלסטר, "מציץ ומליץ" שנזכר למעלה. ב. נחמיה חי ב"ר יעקב הכהן החתום על שטר ההתחייבות של רמח"ל משנת ת"ץ וקרוב לוודאי, שהיא גם חבורו של מהר"י "לאמפרונטי ברשימת החליצות שפירסמו למעלה. ג. הגביר נחמיה חי ב"ר נחמיה הכהן, שביתו היה פתוח לרווחה ללאמפרונטי ולר' ישעיה באסן(*). כולם,

(1) על נחמיה הכהן בכלל עי' נפיקורונטי "תנ"ך", עמ' 223—231, גינצבורג, אגרות (*). עמ' תנ"ך, על טיטוס שמי בעקידת עי' אלמוגי, תולדות רמח"ל, כרך חמי, ח"ג, עמ' 152, הע' 77; גינצבורג, שם 1, עמ' קצ"ה, הע' 2,400, עמ' הכ"ח, הע' 104, עמוד תל"א, הערה 126.

(2) עי' פתח יצחק ללאמפרונטי ערך "דגים", שבנשיכה אחת הוא מרמז על נחמיה הכהן, "שהבאיש את ריחו" ומזכיר את התאכסנותו של ר' ישעיה באסן בביתו של הגביר כמ"ר נחמיה ב"ר משה הכהן בפירארה. נחמיה הכהן דגן הוא לפי דעתי "הגביר נחמיה הכהן" הנז' באגרות רמח"ל, עמ' קנ"ג, שאינו מודה עם "כמהיר נחמיה הכהן" הנז' כמו כי באיתו העמיד. בלתי ברורה היא הזהותו של "נחמיה הכהן" הנז' באגרות רמח"ל עמ' רל"ח.

כנראה, בני משפחה אחת חשובה ובעלת השפעה, שתורה וגדולה נתאחדו בה, והיו לה יחסי ידידות עם גדולי התורה שבמחוזם — הר"מ צהלון, מהר"י לאמפרונטי ור' ישעיה באסן. בנוגע לר' נחמיה ב"ר ברוך הזקן שבחבורה, וכנראה דודם של האחרים, כבר ראינו למעלה איך נתקלקלו היחסים בינו ובין לאמפרונטי בשל הפסק „תוספת ביכורי קציר“; נחמיה ב"ר ברוך עבר אז למחנה צהלון וסאנגויניטי מתנגדי הר"י לאמפרונטי, אבל הקשרים והיחסים הטובים שבין הר"י לאמפרונטי ושני „הכהנים“ האחרים לא נתרופפו, כנראה, בהתאם להשערתנו שנחמיה ב"ר יעקב הכהן היה מאנשי סודו של הר"י באסן ורמח"ל, השערה, שכפי שראינו נתאשרה בינתים על-ידי מכתבים שונים שבאגרות רמח"ל, שמתוכם יוצא ברור שלא קטגור בא נחמיה הכהן לפאדובה, אלא כסניגורו של רמח"ל¹).

נתבונן נא לראות כעת, איך מדמים לנפשם תלמידי רמח"ל את היחסים בין רבם ובין הכהן הזה „שהבאיש את ריחו“. דמיונם משתקף מתוך הסיפור שמוסר לנו ר' חננאל ניפי בשם ר' יהודה חי מלאווידה, והוא „שפעם אחת הלך שם לפאדובה חכם אחד ממשפחת כהנים שבעיר (זה היה נחמיה, שנקרא אח"כ חרמיה, כהן) שאח"כ נעשה ישמעאלי, וביקש לילך עמו בעוד שהיה מתעסק לילך לעשות קבלת שבת חוץ לעיר ואמרו לו תלמידיו . . . יש כאן החכם פלוני אורח שרוצה לשאול בשלומו ולילך עמנו והוא נאנח על זה והשיב להם ח"ו אל יבא, דכבר אין תקנה לגשמתו, ואז כשהשיב דברים אלה היה אותו חכם בחזקת כשרות בעיני הכל והיה לומד תורה“. שני יסודות בסיפור זה, הא' מקוים ומאושר על-ידי מכתבים שונים שבאגרות רמח"ל, אלא שכאן הוא מכוסה טפחיים, והוא שנחמיה הכהן היה יוצא ונכנס בחוגו של רמח"ל, דרש את קרבתו וטייל בסודותיו. השני אין לו יסוד בתעודות הידועות לנו, והוא, שרמח"ל ראה מראש, שעתיד הוא נחמיה הכהן לצאת מכלל ישראל ועל כן דחהו בשתי ידיו. האגדה, כדרכה, אינה מבחינה בין אוהב לאויב, ושמה היא את דברי ר' משה חאגיז בפיו של רמח"ל, כי כשנודע להר"מ חאגיז דבר המרתו של נחמיה כהן כתב כדברים האלה: „על מה שכבר עשה, דאצלי מה שעשה עכשיו כבר היה עשוי מזה ימים ושנים“. (אגרות רמח"ל, עמ' רב"ח). התאמצותם של חסידי רמח"ל לטשטש את היחסים הטובים, שהיו קיימים בינו ובין נחמיה הכהן, מעידה, שמתנגדי רמח"ל הטילו את האשמה על ההשפעה המזיקה של תורתו על אנשים בלתי מחוסנים למדי נגד טענות המסיתים הנוצרים. ואל יחא החשד הזה קל בעיניך, כי אל לנו לשכוח, שזרם חזק של ספרות קטגוריה

נגד היהודים, מלווה בספרות הסתה לשמד, השתפך בארצות הקטוליות לאחר מפלת הטורקים בסוף המאה הי"ז (1683). ההטפה וההסתה לשמד בין יהודי איטליה הגיעה לשיאה בתחילת המאה הי"ח לרגלי פעולותיהם רבות ההרס של משימדים שונים מסוגו של פאולו מדיצי. כתבי פולמוס וקטגוריה נגד היהודים והיהדות צצו אז כפטריות; לעומתם רבו גם כתבי הסניגוריה של גדולי רבני איטליה, שהבי חשובים הם ספריו של ר' יהודה בריאל ושל תלמידיו ר' יהושע סיגרי ור' יונה רפ"א. וכל מי שחושב, שהוכוח נשאר תמיד בתחומי הספרות, אינו אלא טועה. לעתים קרובות היתה זאת מלחמה כבדה מסביב ל"נפש", שמסיתים שמו עיניהם עליה ופרשו לה רשת לסבכה בסבך של שאלות וספקות. שנים שלמות ארבו המסיתים לטרפס, וכשראו שהארס הספיק לפעפע בשרשי נשמתו עזבוהו לנפשו, ואף גם שלחוהו לבקש עזרה מן המבוכה אצל הרבנים, שברוב המקרים לא נשאר להם אלא לקבוע את העובדה, שאין תיקון לנשמה האבודה. היתה זאת מלחמה קשה, שלרוב הסתיימה בטרגדיה של המרה. נושא של מלחמה נואשה כזאת היה, כנראה, גם נחמיה הכהן. זמן רב לפני המרתו נתנו המסיתים עיניהם בו, ניסו את קרקע נשמתו ומצאוהו תחוח ומוכשר לקלוט את זרע ההסתה. שנים אחדות עבדו את הקרקע וטיפחו את הזרע, וכשראוהו מסתבך בסבך של ספיקות באמונתו לאין מוצא, שלחוהו לנפשו, וכל עמלם של הרבנים, חביריו, שפנה אליהם, להחזירו למוטב, היה לשוא, כי הרקבון כבר נגע במקום חיותו, ונחמיה הכהן עשה את הצעד האחרון; יצא מן היהדות לבלי שוב. קרוב לשער, שכפרפרויו האחרונים פנה גם לרמח"ל מכירו ומעריצו מלפנים, ואז אולי הכיר בו שאין לנשמתו תיקון.

מי שאינו בקי בתנאי החיים הדתיים באיטליה בתקופת הירידה של המאה הי"ז ותחילת המאה הי"ח, יראה בוודאי בתיאור פעולת ההסתה ששרטטנו כאן יציר דמיוני לבד, ועל כן אני מרגיש חובה לעצמי להעביר כאן לעיני הקורא עובדות אחדות, שעליהן מיוסד תיאורי. בכת"י אחד שבספריית הקהילה בטורין, המכיל תרגום עברי של הברית החדשה (כנראה מעשה ידי ר' יהודה בריאל) והשגותיו של בריאל, נספחו בסוף סוגיטים אחדים, שאינם אלא ריב דברים מסביב לאנשים שעמדו על סף ההמרה. והנה נשמע נא את דברי המקור: . . . כי קרבה ישועת אלהים להציל מני שחת את נשמת אדם אחד מן העברים שמו

(4) ר' יהודה בריאל חיבר ספרי פולמוס שונים בעברית וגם באיטלקית. תלמידו יהושע סגרי חיבר ספר פולמוס ידוע בשם "אשם חלוי". ר' יונה רפ"א בעל המחבר של הפרודיה "פלפול זמן זמנם זמניהם" הוא ג"כ תלמידו של בריאל וחיבר מלבד זה ספר פולמוס בשלושה חלקים בשם: "עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכת דמים". זמנו ומקומו של יונה רפ"א גיליתי בכת"י אחד בפירארה, שנכתב ממנו בשנת תפ"ה.

עזרא בן כמהר"ר שמעון מפאנו ז"ל מתושבי מנטובה אשר בא פירארה לשאוף מי ששון ממעיני הישועה, כה היו דברי אליו:

א

עזרא עזרת מצר מתגרה בנו — המציא לישועתך רכב שמים (אח"כ באות עוד ט' טורים) . . .

א

אלו היו דברי ישע של הרופא לוריא אל יש"ו זה הנזכר לעיל כי חזר לצורו ואח"כ לסורו

ב

סוניט אחר — תשובת יהודה בריאל:

עזרא על מה אל צר מתגרה בנו — תלך ותשכח אל כוכבי שמים . . .

ג

סוניט אחר — תשובת אס"י (אברהם סגרי יצ"ו):

„עזרא על מה תקשיב מתגרה בנו — על מה תזנח האל רוכב שמים . . .“

ד

סוניט אחר — תשובה אחרת לבריאל:

„עזרא על מה מקור נובע בנו — מים חיים המיד ודגן שמים . . .“

ה

סוניט אחר — תשובת קזיס

„עזרא איך יקרא שמך עוד בנו — אם אין עזרתה בך מני שמים . . .“

באותו כת"י בעצמו נמסרו שלשה סוניטים אחרים מסביב להמרתו של יהודה אנקונה:

א

[כנראה מר' יצחק פאציפיקו] ⁵

„לו חכמו אנשי ברית צוחו — כי נסתתרה בינת נבניהם . . .“

ב

תשובת בריאל:

„רועי אליל בוזי ברית צוחו — כי נשגבה בינת נבניהם . . .“

ג

תשובת אס"י (= אברהם סגרי יצ"ו)

5) הסוניט הזה מיוחס ל"א"י"ש, ואני משער שאינו אלא „אני יצחק שלום“. „שלום“ הוא התרגום העברי של „פיציפיקו“. את החתימה הזאת „א"י"ש במסתרים“ מצאתי בחרוז אחד בסוף ספר מציץ ומליץ שהזכרנו למעלה, וגם שם שיערנו שהוא יצחק פאציפיקו. כבר בשנת תע"ה אנו מוצאים איפוא את ר' יצחק פאציפיקו במחנה צהלון, מתנגדו של לאמפרונטי וחוגו. הסוניטים המתייחסים להמרתו של יהודה אנקונה נמצאים ג"כ בכת"י קויפמן ד. מס' 490. מתוכו נדפס שירו של בריאל במבחר השירה העברית באיטליה לשירמן, 347.

„לוי הכמו אלה בכך צוחו — כי נסתרה בינת נבוניםם . . .”

כפי שאנו רואים מכאן, ראשי המדברים הם בריאל ואברהם סגרי, שהיו כנראה כן ראשי המדברים בעניין חיון, ופגרי היה ג"כ מראשי המדברים באיטליה בעניין רמח"ל. ואין להסיח את הדעת מן העובדה שגם יצחק פאציפיקו, ראש המהנגדים של רמח"ל, מטפל בעניין זה.

על התעודה הזאת יש להוסיף, שבפנקס הרשימות של ר' יהודה אריה מודינה, הנמצא בספריית הקהילה באנקונה, נמצאים טיפסי מכתבים באיטלקית „לכתוב למי שרוצה לשנות את אורח חיון” (ז"א להמיר את דתו).

אולם לאמיתו של דבר אין אנו צריכים להרחיק את עדותנו, שהרי גם ממקומנו הוא מוכרע, שהרי ר' משה חאג'ו כותב בעניין נחמיה הכהן דגן, שבעיניו היתה המרתו לעיבדה זה ימים ושנים, „ומפני זה”, הוא ממשיך, „עם היות דרבים בתורה חילו פני ליחו לו כתב להיות פורש ומינות, לא נשאתי להם פנים”.

ועדיין אין אנו רואים מה עניין רמח"ל ותורתו לכאן? לשם זה עלינו לשום לב על הנשק החביב על המטיפים והמסיתים שבין יהודי איטליה בתקופה זו. אין מן הצורך להתעקש יותר מדאי בספרות ההסתה הרחבה של הזמן, כדי לעמוד על טיבו של הנשק, שהשתמשו בו. לדעתנו, יספיק למסור פרטים אחדים על ספרו של מומר אחר, שהמרתי חלה בעונה אחת עם זו של נחמיה הכהן, באופן שיש בספר הזה משה לקרוע חלון לחדרי נשמתו של נחמיה הכהן ולגלות לנו את הנימוקים שהתעו אותו מן היהדות. כוונתי לספר: „התגלות אמיתתה של הדת הנוצרית לעדת ישראל על יסוד סמכויותיהם של הרבנים המובהקים . . . מאת פרנציסקו מריה פיריטי מאנקונה לפנינו שבתי נחמו רב . . .” ויציאה 1741, בהקדמתו לקוראים הנוצרים הוא מודה, שסך שנים מועטות עברו מאז נכנס תחת כנפי דת הנוצרית. במקום אחר הוא מגלה לנו ביתר ביאור את הזמן והמסיבות של המרתו. רק לאחר מלחמה פנימית קשה, הוא אומר, ולאחר וכוחים זמשכים ומייגעים עם המומר פאילו מדיצי החליט לעשות את הצעד הנואש. דין וחשבון של המרתו נתפרסם על ידי המסית מדיצי בשנת המרתו והיא 1734, כי במקרים כאלה רגילים היום לסמוך את הפרסום למעשה. המרתו של נחמיה הכהן חלה בשנת תצ"ה, ז"א ג"כ בשנת 1734/35, וגם אצלו, כנראה, תיכף

(6) ע"י אגרות רמח"ל ב, עמ' רצ"ח.

(8) פיריטי מוכר במקום הזה את התפלה בעברית שהתפלל בבדידות שלשה ימים רצופים לפני המרתו. בתרגום גרמני נרפסה התפלה בספרו של החוקר פירשט (עמ' 96—98) הגוי' להלן בהע' 11. בתפלה זו באה לידי ביטוי כל המלחמה הפנימית שהתלקחה בלבו קודם המרתו.

להמרה פרסום⁹). וראה, שלא רק קירוב זמן מקרב את שני המומרים האלה, אלא גם קירוב מקום, כי מקום פעולתם היא פאדובה—ויניציאה¹⁰). ההקבלות האלו העלו ספיקות בלבי, אם אין כאן איזו ערבוביה בין „נחמו“ ו„נחמיה“ ושני המומרים אינם אלא אחד, ספיקות, שטרם הספקתי לסלקם לגמרי¹¹ א). על כל פנים בריא הוא, שהלך הרוח, המשתקף בספרו של המומר „נחמו“ יכול לשמש ראי להלך רוחו של המומר „נחמיה“. להטענות וההוכחות שבספרו של „נחמו“—„פיריטי“, היה בודאי ערך ניכר בהמרתו של נחמיה, ועל כן חשבנו לנכון למסור את ראשי הפרקים של הספר. מורכב הוא מעשרה מאמרים הדנים

א. על אמונת השילוש, המסמכים מספרות הרבנים לקיומה הם: זוהר פ' בא, פרדס רמונים לקורדוריו מאמר ג' ח', וכ"ג, מערכת האלהות (המגיה), מרכבת יחזקאל המיוחס לנחוני' בן הקנה, בחיי פ' תשא וקדושים, שעדי אורה לגיקטילייה, מדרש תהלים וקהלת. שמות השילוש הוא מוצא בוהר, בריקאנטי על התורה ובפרדס.

ב. על הגשמת הדיבור, גם כן המסמכים הראשיים הם ספר הזוהר, קורדואירו, מערכת האלהות וכו' . . .

ג. שמיח כבר בא. רוב המסמכים לקוחים מספרות הקץ שבתלמוד ובמדרשים, ובכל זאת לא יחסרו הרמב"ן, בחיי על התורה וחיי עולם הבא לאבולעפיא.

ד. על התורה החדשה לימות המשיח. מסמכים מספרות המדרש, מן הזוהר, אותיות דר, עקיבא, ריקאנטי, מביא כמו כן איזה ספר „מנחת זכרון“ לר' שלמה צרפתי, שאינו ידוע לי.

9) ר' משה חאג'ו במכתבו הנז', אגרות רמח"ל 2, עמ' רצ"ז מודיע, שדבר המרתו של נחמיה הכהן בא „במכתבי השמועות“ מתחלה בלי שם המומר ואח"כ „בכתב אחר" נזכר גם שמו.

10) זה יוצא מתוך סיפורו של פוריטי בספרו הנז' על דבר וכוח שהיה לו עם יהודי עשיר אחד שנזדמן אתו בנסיעתו מפדואה לויניציאה.

11) בינתים עלה בידי לברר את הדבר, ששני משומדים שונים הם: האחד מאנקונה, ששמו לפניו היה שבתי נחמו, נטבל בכ"ו למרץ תצ"ה, ונקרא שמו בגוים: פרנציסקו מריה פיריטי. מעשה המרתו מתואר בפרטות ע"י המומר מסיתו פאולו מדיצי בחוברת מיוחדת שנדפסה בפירנצי באותה השנה, ואילו המרתו של נחמיה הכהן חלה לא מוקדם לסוף מאי שבאותה השנה ונקרא שמו בגוים גיובני ט' רופיני. במאמרו על „ההמרות שבאונס באיטליה“ (ברבעון האנגלי שמשנת 1936, עמ' 117 וכו'), מזכיר בצלאל רות (עמ' 126, הע' 15) מכתב כתוב בכ"ח למאי 1735, שיש בו ידיעה על ההמרה, העומדת לצאת אל הפועל בפירארה, של איזה כהן ובניו, ונעלה מכל ספק שהמכתב על נחמיה הכהן שלנו. באותה הערה מביא רות חוברת נדפסת על הענין הזה, המכילה שירים „לשם הטבילה שניתן

ה. גאולת העולם כולו על ידי המשיח, המסמכים בעיקר מכתבי הקדש ומדרשים.

ו. עניני המשיח ומיתו . . . המסמכים : זוהר, עולם הבא לאבולעפיא, של"ה, לחם דמעה. מלבד זה : כה"ק ומדרשים.

ז. שהמשיח קם לתחייה. מסמכים רק מכתבי הקדש.

ח. עליית המשיח ומקומו לימין ה' באחרית הימים. המסמכים : זוהר משפטים ובלק (מעיר שהמדפיסים במנטובה תיקנו את הטכסט במקום שמצאו בו רמז לנצרות!). ילקוט שמעוני.

ט. שיעבוד ישראל כעונש על סירובם להכיר את ביאת המשיח מסמכים : זוהר, רעיא מהימנא, ריקאנטי על התורה, קורדויר, מדרש תהלים וילקוט.

י. שהיהודים אינם מקיימים לא את הברית החדשה ואף לא תורת משה. וכאן באה התנפלות על התורה שבעל פה ובעיקר על התלמוד, כפי שהיא ידועה לנו מספרות הקראית ומספרות הפולמוס הקודמת.

נוסף בסוף הספר : „לוח משאר מאמרי הרבנים שיש בהם משום לקיים סודות האמונה הנוצרית ועקריה". כמעט כל המאמרים המצויינים כאן (כשבעים במספר) מאמרי קבלה הם. ומקורם : זוהר, מערכת האלהות, ריקאנטי וקורדויר.

המקום הראשי שתופסות הציטטות מספרות הקבלה, ביחיד זוהר, בביסוס

בחגיגת ימי החשבון סיפר רמב"ם ג' רמב"ם, לפנינו (בישראל) גרציאדאי (— זמניה) ויסטא (—) בן ישקב כהן, רב יהודי. השם כתאים לגמרי עם נחמיה כהן החתום על שטר ההתחייבות של רמב"ם, ופלא שרות לא ידע להיות אותו. אם זמן המכתב מדויק, יצא לנו שזמן רב לפני הטרטור הרשמי כבר פרסמו המסות את הצלחתם ברכישות גפשו של נחמיה כהן, שכן מכתבו של חאג'ו הגו' בהע' הקידומת, הצוידע שכבר נתפרסמו הדברים במכתבי שניצית פעמים, הוא כנראה ג"כ מראי (המכתב בא בחיר הוספה למכתבו של יחזקאל קצנהנבוג, שנכתב בח' ניסן תצ"ה). וזה מחזק את השערתנו, שהמלחמה מסביב לגפשו של נחמיה כהן היתה ארוכה וקשה, ובידאי השאירה פצע עמיק בלב מכיריו וחביריו שילפנים, שהסתדרו לטשטש את כל המאורע. כעניין, שיד"ל שחי כמאה שנה אחר המאורע יודע לספר לנו מפי השמועה, שנחמיה כהן „היה רועה זונות" והרבנים גלו חרפתו בקהל ולקחו מינו הרבנים כדי שלא יתחלל ש"ש ברבים, והוא מפני הבושה יצא מכלל ישראל" (פניני שד"ל, פרוממישל 1888, עמ' 12). עלינו לראות באגדה זו נסיון של הקטנות דמותה של התמרה, אשר המסיתים שמה לנס נצחין על הרבנים, וז"א לתת להמרת נחמיה כהן גיון אישי ולהורידה לעולם הסובאה של זנות. וראה, המומר גילוי מורוסיני, לפנים שמיאל נחמיה, בספרו האיטלקי „דרך אמונה" (רומה 1683), בהקדמתו המכוננת ליהודים, כותב שבשבייל כך הוא מספר על עישר משפחתו וכבודה, „כדי להסיר מעלי את הלעו, שרגילים אתם לרנן אחר כל שאר המומרים, והוא שלשם פניות חמרות מוכרחים היו לעזוב את היהדות."

שני העיקרים הראשונים, השילוש וההגשמה, נקודות ההתנגדות הכי קשות, מראות לנו בעליל עד כמה חביב היה על המשומדים שבאותה התקופה ובאותה הסביבה הנשק הלכות מן הקבלה. היה זה, כנראה, נשק בדוק ומנוסה בפעולת ההסתה שלהם בין היהודים, ורבים היו חלליו¹¹). אנו מוצאים במכתבו של רמח"ל לר' ישעיה באסן, שבו הוא מודיע לו, כי עסוק הוא בכתיבת חיבור להציל מאמרים מרשב"י (= מספר הזוהר) ולה"ה מאשר חפא עליהם איש נבל נוצרי אחד, שרצה להוכיח כל בנייני שוא אמונתם הרעה על פיהם. והמה בכתובים בספר אחד נדפס אשר ניתן ליד כמהר"ר יצחק לאמפרונטי ולכמהר"ר נחמיה הכהן נר"ו¹²). אין ספק שיש לנו לראות כאן התחלת פעולתה של ההסתה, שבחירה לה בחושה המפותח את חוג רמח"ל לשדה פעולתה, כי תלמידי רמח"ל בהעמידם את תיקון העולם על לימוד הזוהר, הרי כאילו הכינו את הקרקע לנשק החביב או על המומרים המסיתים. ונחמיה הכהן נפגע. הוא פנה אמנם, כנראה, לרמח"ל, והלזה חיבר בשבילו את כתב ההגנה שמוכר במכתבו לבאסן, אבל יותר מדאי זלול רמח"ל בכח המשיכה של הטענות האלו¹³). ולא ראה שאת חודו של חרב הקבלה אפשר היה לשבור, או לכל הפחות לפגום, רק בשלילת ערכה של הקבלה בעולם הוכוח והמחשבה, וזה אם על ידי העלתה למעלה מתבונת אנוש למקום "דלית מחשבה תפיסא ביה", או ע"י הורדתה למטה, רמח"ל שהעמיד את הקבלה, וביחוד את הזוהר, במרכז עולמו היה חסר אונים להושיט לנחמיה הכהן את העזרה הדרושה לו. וכך נולדה ההרגשה בחוגי רמח"ל, ששמץ של אחריות בעד מעשה ההמרה של נחמיה הכהן רובץ על רמח"ל. ומכאן התאמצותם של תלמידיו להקים מחיצה בין נחמיה הכהן ורשב"י, מחיצה שאינה עומדת בפני התעודות מפורשות שבאגרות רמח"ל. הסכנה הזאת של המשומדים והמסיתים

11) המומר אלכסנדר פירשט בספרו הגרמני "נוצרים ויהודים" שטרסבורג 1892, מקדיש פרק מיוחד להקבלה והפזרות בשדה הסגוריה הנוצרית (עמ' 222 וכו'). אעפ"י שכשלעצמו מתנגד הוא לנשק הקבלה, אין הוא נמנע מלהכיר את פעולתו המיסיונרית של הנשק הזה בידיהם של מומרים ממינו של פיריטי (ע' עמ' 226).

אגב, בפרק שהוא מקדיש להמומרים מדיצי ופיריטי (עמ' 94 וכו') הוא מוסר לנו את שמו של פיריטי בישראל: שבתי נחום. מפני שלא ידע את השם "נחמו", שהוא שם משפחה ליואנטינית שכיה באותו הזמן בויניציאה (בספר מעשה טוביה שנדפס בויניציאה, תע"ח, נמצא שיר לכבוד המחבר מאת דניאל נחמו). גם רות במאמרו הנז' בהע' הקודמת נתקשה בקריאת השם, ולא ידע לזהותו.

12) אגרות רמח"ל 2, עמ' קנ"ב.

13) "כי הראשונה — ז"א להציל מאמרי רשב"י מאשר חפא עליהם איש נוצרי אחד — קלה", כותב רמח"ל שם, "והנה כמין לפני רוח".

לחיניהם — יותר מכולם הרגיש בה ר' משה האגוזי שהראה הבנה עמוקה ומקיפה במאורעות זמנו, והוא הוא שלא נרתע מלהטיל את האשמה בהמרתו של נחמיה הכהן על רמח"ל¹⁴.

למראה הפירצה בחומת ההגנה מפני התקפת ההסתה שנפרצה על ידי תנועת רמח"ל, כמה מצרות האופק בניקוריהם וחיטוטיהם של חוקרינו באותיות שטר התחיבותו של רמח"ל, כדי להכריע אם האשמה שהטילו רבני ויניציאה עליו, שבהפצת תורת הקבלה מחוץ לד' אמותיו עבר על שבועתו נכונה היא או לא, כאילו באמת היו רבני ויניציאה ור' משה האגוזי בהולים כל כך על האות הכתובה ונכונים למסור נפש רמח"ל עליה¹⁵. ואין החוקרים הללו מרגישים ילא חלים שהרבנים האלה היו שקיעים ראשם ורובם בזרם החיים, שהקיף אותם, וכי פעולתם נבעה מתוך צו החיים; הפצת תורת הקבלה במובנו של אנזום, ופי פעולתם נבעה מתוך צו החיים; וכל הכרכורים על זיוף שבעותיו ועל עוות הדין וכדומה, מעידים, שהחוקרים טרם פרצו להם דרך מן האות הכתובה אל הכחות הפועלים בהוי הרוח.

ואל לנו להתפלא על שאין אנו מוצאים רמז לאשמה זו בכתבי רבני ויניציאה, כי הללו שאימת החקירה מלאת עינים ששררה אז באיטליה היתה מוטלת עליהם, לא יכלו לנמק בפומבי את התנגדותם לרמח"ל בזה, שהוא מסייע לפעולת ההסתה של המשומדים, ימוכרמים היו לטפל עליו אשמות העומדות גם בפני השופטים הנוצרים. אבל די להטות און לדופק החיים של הסביבה ולדברי האגוזי, כדי לקלוט מתחת להאשמות הנגלות את החרדה מפני הסכנה הנסתרת, מנקודת השקפתנו זאת מקבלת הארה חדשה גם התנגדותם של רבני ויניציאה לפירסום ספר "מאמר הוכיח" של רמח"ל, הבא להגן על הקבלה מפני

"ויכח"ש שאר חכמי האומות, כי כל חפצם ויגיעם להרים דגל ישועתם . . . על קצת דברים ואחרים המתפרסמים מבני עמי . . . " ועי' כמו"כ דבריו במכתב הנז' (אגרות, עמ' רצ"ז—רצ"ח).

(14) עי' למשל דבריו במכתבו לחכמי ויניציאה (אגרות רמח"ל I, עמ' קנ"ט) . . .
(15) השיא במשא פנים לרמח"ל ובאי הבנה לריחם של רבני ויניציאה ור' משה האגוזי השיג גינצבורג במבוא לה"אגרות", שראה בפעילותיהם, כי "אין קצה לשפלות האדם", והיא אשר "ארגה רשת לרגלי רמח"ל שתשאר לדורות כסגל וכדוגמה של טפשות ורשעות", והרי הוא גם שפרסם את ה"אגרות" המכילות כמה תעודות לזכותם של רבני ויניציאה וחאגוזי — כמוכן למי שיוודע לקרות בין השיטין. גינצבורג אינו חדל מלהרגיש בכל מקום . . . "שרמח"ל נשאר נאמן עד יום האחרון לאותו טופס השבועה". ורואה בכל צעד ושעל זיופים מצד הרבנים כדי להבטילו (מבוא, 22). עי' עמ' תכ"ד, הע' 19, תכ"ה, הע' 52, עמ' תל"א, הע' 133, תל"ד, הע' 173, 176.

טענותיו של ר' יהודה אריה ממדינה ב"שאגת אריה" שלו. החוקרים החדשים מצאו כאן מקום "להוקיע את שרירות לבם" של רבני ויניציאה; הם מוכיחים באותות ומופתים שאין למצוא שום יסוד לאיסור זה בשטר ההתחייבות של רמח"ל, ולא מצאו טעם אחר לאיסורם אלא קנאתם לכבודו של ר' יהודה אריה מדינה בתור רב "ויניציאי". לאמתו של דבר, חוג מבטם של רבני ויניציאה היה הרבה יותר מקיף מכפי שמדמים להם החוקרים האלה, ולשבח יחשב להם, שלא השתעבדו להאות הכתובה, ופעלו מתוך נימוקים שבמציאות יסודם, כי ספרו של מדינה נגד הקבלה שימש אז תריס בפני תעמולת ההסתה עד כמה שהיתה מבוססת על ממשלתה של הקבלה בחוגים ידועים. פרסום מאמר נגד ה"שאגת אריה" של ריא"ם זאת אומרת להתור חתירה תחת אחת מחומות ההגנה של היהדות בתקופה זו. כדאי להעיר שעד כמה שיכולתי לבחון את פעולותיו הסתפרותיות של ר' יהודה אריה מדינה נדמה לי, שהוא בעצמו חיבר את מאמרו נגד הקבלה מתוך כוונות של הגנה כי נשק הקבלה היה רוח גם בידי המסיתים של בני זמנו והרבה להשתמש בו המומר פביאנו פיוגי ב"דיאלוגו" שלו¹⁷), וביחוד במהדורה השניה משנת 1611. במקום אחר העירונו, שגם מאמרו נגד אמונת הגלגול חיבר ריא"ם מתוך כוונה סניגורית, כי באותו הזמן נדפסה חוברת איטלקית "נגד האמונה הטפלה של הגלגול אצל היהודים". ובכלל רוב חיבוריו של ריא"ם, שהחוקרים רגילים לייחס להם כוונות של "חתירה" תחת קיומה של היהדות, כוונה סניגורית צפונה בתוכם.

שומע אני את קובלנתם של החוקרים, שיותר מדאי הרשיתי לעצמי לפרוץ את התחומים ולהוציא את רמח"ל מתוך חוגו הצר ולהכניסו לתוך שדה המלחמה שבין היהדות והנצרות. אבל רמח"ל בעצמו מגלה לנו את הסוד הזה, כי שמו חדר מעבר לחומת הגיטו והגיע לחוגים נוצרים משכילים, והם הכירו את סמכותו בתורת הקבלה. וכדאי להביא כאן את כל דבריו: "ואגב אגיד לכ"ת דבר חידוש", הוא כותב לר' ישעיה באסן, "כי היום ממש באה אלי אגרת אחת גדולה מן השופט אקוילה פיקי הידוע לכ"ת מויסינצה, שהוא שופט שם, וכותב לי בכמה מיני תחנונים שאכתוב לו דעתי בהיות שמחלוקת היה לו לפני השר שלשם עם עירון אחד ע"ד הקבלה אשר לנו, שהוא קיים היתה חכמה קדושה ומעולה מאד מגלה מצפוני התורה באמת, וזה העירון הכחיש ואמר, שהוא הבל, והביא לסיוע לו דברי ר' יהודה אריה ממדינה בס' שלו שמראה היתה בלי שום יסוד וכולה הבל הבלים. ראה כ"ת עד היכן הגיע פרי המר של זה

(17) אגרות רמח"ל 2, עמ' רנ"ה—רנ"ו.

האיש, שאפילו בין הגוים נתפשט ארסו. וגם שרית גדולה מגינובה והיא צרפתית שלחה לקחת אותי בויניציאה בתחנונים גדולים, והיא חכמה מחוכמה, לדבר עמי על הקבלה הקדושה הזאת לשמוע אם היא אמת או לאו והיא יודעת באמת כל דברי האר"י וזה"ה מראש ועד סוף, שנפלאתי מאד לשמוע אותה" (1).

אין מן הצורך להדגיש, שהתעניינותם של הנוצרים המשכילים האלה בספרות הקבלה נובעת מתוך הפצתם של ספרי ההסתה המרובים מעין זה של פיריטי, שהזכרנו למעלה, וכי הנוצרים האלה, לא ניקו לגמרי מפניות מיסיוניות, כי גדולים מהם, רייכלן ופיקו דילה מירנדולה בזמנם, לא ניקו מפניות כאלו, וילדות ותמימות מדברות מתוך קובלנתו של רמח"ל "על שנתפשט ארסו" של מודינא בין הגוים, ולא הרגיש, שהספר הזה שימש אז "ארס נגדי", שהרבנים בעצמם הפיצו אז בגוים.

ויצוין כאן, שר' יצחק פאציפיקו, מתנגדו הראשי של רמח"ל בויניציאה, עסק בהפצת כתב סניגוריה אחר "יצאו מיד ר' יהודה אריה מודינא, והוא הס' "מגן וצנה" (2) המכיל תשובותיו של מודינא על טענותיו של אוריאל דה קושטא נגד התורה שבעל פה, טענות הלכותיות כמעט כולן מספרות הפולמוס הנוצרית, ואשר חזרו ונשנו בכתבי ההסתה של המומרים של המאה הי"ח ממינם של מדיצי ופיריטי שמנינו למעלה. ר' יצחק פאציפיקו מצא העתק איטלקי מכתב "ההגנה" הזה, והרגיש צורך בדבר לתרגמו לעברית בשביל הקוראים העברים, כל זה מעיד כמה גדולה ורגישה היתה תגובתם של מתנגדי רמח"ל על כל מה שנתן פתחון פה למסיתים לעשות נפשות לנצרות. ולזכותו של רמח"ל עלינו להדגיש, שהוא בעצמו לא נשאר מן הצד בפעילת ההגנה נגד מלחמת התנופה של המסיתים, כי "מאמר העקרים ומאמר החכמה" שנתפרסמו מעזבונו באמ-שטרדם 1783 אינם אלא סניגוריה על עיקרי האמונה של היהדות ועל התורה שבעל פה, סניגוריה המכוונת נגד טענותיהם של המומרים המסיתים ממינו של פיריטי.

יותר מדאי הסחנו את דעתנו מנחמיה הכהן: הגיעה השעה לחזור אליו ולסכם את דברינו. מתוך כל מה שראינו עד עכשיו קרוב לשער, שפעולתו של נחמיה הכהן בפולמוס רמח"ל היתה גדולה בהרבה ממה שרגילים לייחס לו, וזה לא כל כך במערכה הראשונה של הפולמוס שהסתיים בשטר ההתחייבות, שבאה עליו חתימתו של נחמיה כהן, כי אם דוקא במערכה השניה, משנת תצ"ד והילך,

(1) על מהותו של כתב היד הזה הנמצא בספרות הסמינר בניו יורק, הואיל בסובו להעיר את שימת לבי הפרוס' מארכס לפני שנים אחדות. והריני בזה להביע לו את תודתי הנאמנה.

ופעולתו קיימת בצל המרתו. זמן רב לפני המרתו, בהיותו פוסח על שתי הסעיפים, התחיל נחמיה הכהן להטיל צל על רמח"ל ותורתו. דבר זה פקח את עיני רבני ויניציאה על הסכנה שבהפצת תורתו, שהספיקה להגיע עד לספירות הגבוהות של המלומדים הנוצרים. לא נתרחק מן האמת, אם נשער שנחמיה הכהן הוא הוא שהודיע את טיבו ואת תורת רבו בגוים. כי בזמן שהיה נתון להשפעת המסיתים היה יוצא ונכנס בביתו של רמח"ל וביקש ממנו עזר נגד המסיתים. מתחילה חשב רמח"ל, שעל נקלה יעלה בידו להוציא את נחמיה הכהן מסבך הטעות, שהקיפו אותו המסיתים. בשנת תצ"ד, כנראה, הרגיש רמח"ל, שיצא מנוצח במלחמה מסביב לנפשו של נחמיה הכהן, וכי מעריצו מלפנים לא יחמיץ את ההזדמנות לצאת למלחמת הסתה נגדו בנשקו הוא י¹. וזו היתה אולי הסיבה להחלטתו לעזוב את בית אביו, פאדובה, ולעבור לאמסטרדם, כי עד עכשיו נלאו החוקרים למצוא את הסיבה להחלטתו זו שקיבל עוד קודם שהתחוללה הסערה נגדו. בעונה אחת הרגיש רמח"ל שעזיבתו את מערכת המלחמה והמרתו הקרובה של תלמידו עתידות הן לפגוע פגיעה קשה בתוכן חייו, והיא הקבלה. ועל כן אור את שארית כחותיו להשיג רשיון לפרסום ספר "מאמר הוכוח", כדי להגן על תוכן חייו מפני ההתקפות הקשות של מודינה, שמצאו להן אז מהלכים בין היהודים ובין הגוים. אולם התאמצותו זו הביאה את רמח"ל בהתנגשות עם רבני ויניציאה, התנגשות שנגמרה בגניזת ספריו.

עוד מלים אחדות על מהר"י לאמפרונטי בקשר עם המרתו של נחמיה הכהן. בעמדתו של בעל "פחד יצחק" לקבלה נראה שחל שינוי חשוב עקב המרתו של חברו לבית-דין נחמיה הכהן. ראינו שבשנת תע"ה היה ממעריצי הקבלה ומכנס ספרים גנוזים שנפוצו בחוג ר' בנימין הכהן: "עיד בשנת ת"ץ הוא מגדולי האמונה אצל רמח"ל, מתאבק בעפר רגליו ולומד את כללי החכמה שלו י²". וכשאנו מדפדפים בספרו "פחד יצחק" רב הכרכים, אנו מתפלאים לבלי למצוא הד מעולם המסתורין הזה. ולא עוד, אלא שבמקומות שהוא מוכרח לנגוע בקבלה, מבליט הוא ביחוד את הצד השלילי. בערך גלגול, למשל, מכריעות "העינים" ל,ספרי המתנגדים", ומביא הוא את "ספר בן דוד חברו מהר"ר יהודה אריה

19) ע"י דברי חאגיז במכתבו הנז' (אגרות עמ' רצ"ח) "אמנם צר לי על מה שעתידי (נחמיה הכהן) להרע לישראל בכל פרטי קיום הדת. . . ואין ספק שהוא יגלה מסתורין של ישראל, ובכלם יגלה מספרים אלו שאנו דנין עליהם, ובכן זו עת לעשות לה' ונהיה מוכרחים שלא להניח הדבר בשתיקה עד שיתבערו כל ספריו ומכתביו של זה הנדון מן העולם". מי זה לא ירגיש את הפחד הסמיר, שלא ישובו ספרי רמח"ל לנשק הסתה בידי המומרי מעריצו של רמח"ל מלפנים?

20) ע"י למעלה מבוו והע' 1.

ממודינא ז"ל לתלמידו הרופא הר"ר יוסף חמיץ ז"ל נגד גלגול הנשמות, ושם חשב להוכיח, שאמונת הגלגול חדשה היא באומה הישראלית ולא נתקבלה ממש, ולא מנביאים. בערך „זוהר“ הוא מרבה להביא את דברי הפוסקים שאין לסמוך על הזוהר כשהוא מתנגד לתלמוד. בערך „קבלה“ הוא כותב בין השאר: „... ועיין ספר שאגת אריה נגד הקבלה והמקובלים והם ל"א פרקים חברו הרב הכולל כמהור"ר יהודה אריה מדיינא זצ"ל לתלמידו הרופא כמהר"ר יוסף חמיץ ז"ל“ ועובר בשתיקה על ספרי הסניגוריה של יש"ר וכדומה. ברור הדבר, שרחוקים אנו מ"האמונה הגדולה" של רמח"ל, שלפיה ספרי מודינא „ארס“ הם, כי בודאי שלא היה מכניס את ה"ארס" לתוך ספרו. לא נחטא את המטרה, לדעת, אם נזקוף את שינוי עמדתו של לאמפרונטי לקבלה בהזמרתו של חברו לבית דין. לאמפרונטי הכיר מקרוב את הסכנה הרחוקה בהפצת תורת הקבלה, כי, כמו שראינו, פרשו המסיתים את רשת „הקבלה“ עליו ועל נחמיה הכהן בבת אחת; האחרון נפגע ונלכד ולאמפרונטי יצא בשלום. מנפשו זוהא את המאור האפולוגיטי שבכתבי מודינא, ועל כן הכניסם לתוך ספרו כארס נגדי למגפת ההסתה. את דעתי בסוף ימינו עלינו לראות בדברי ר' משה האגני, המובאים על ידו באריכות בערך לימוד וסדריו. עם כל ההערצה לזוהר ולספרי קבלה „צורך השעה היא לגנוס דזו היא עת לעשות להי הפיו תווחך... ואבותינו ספרו לנו מכמה אנשים שחלפו ברית התורה בהיותם נסמכים על הפירושים שהם היו מפרשים בדברי זוהר הקדוש והרעיא מהימנא...“ (1).

נסינותיו המרים עם נחמיה הכהן פקחו את עיני לאמפרונטי והראו לו לדעת כמה גדולים ומרחיקי ראות הם דברי הר"מ האגני, מתנגדו של רמח"ל, ולא היסס מלסגלם לעצמו — ובזה גדולתו.

פרק ד' —

ר' יקותיאל גורדון, תלמידו של רמח"ל באיטליה, בשנת תקי"ב

בפרק הראשון עשינו צעד לאחור, והסתכלנו מאחורי הפרגוד של רוח הסוד, שפרש את ממשלתו על החוגים הקרובים לרמח"ל עוד טרם שהופיע האחרון על הבימה ההסטורית. בפרק זה האחרון אנו עושים צעד לפנינו ומעבירים לפני הקורא פרט ידוע מחייו של אחד מתלמידי רמח"ל הנלהבים בשנת תקי"ב, זאת אומרת כשש עשרה שנים לאחר ששכך אש המחלוקת. התלמיד הוא הרופא ר' יקותיאל גורדון מוילנא, אשר הדליק את גץ המחלוקת כידוע. השינויים, שחלו

(21) הדברים האלה מתאימים לדברי האגני ב"אגרות רמח"ל" שהבאנו למעלה בהע' 19.

בהערכת אישיותו של רמח"ל, חלו כמובן בהערכת תלמידו זה. מתחלה טבעו אותו החוקרים בחותם של שרלטן ונוכל, וכשעלה כוכבו של רמח"ל נחו אחדים מקויו אורו על הרופא יקותיאל גורדון.

התעודה, שאנו מפרסמים כאן, מראה לנו את ר' יקותיאל מסתובב בערי איטליה בתור שליח לפדיון שבויים מקהילת בריסק דליטא. כותבי תולדותיו של ר' יקותיאל מזכירים את שליחותו לקבץ כסף בשנה זו בהג'י. תעודתנו מראה, שהשליחים מבריסק דליטא פנו גם כן לאיטליה הענייה, שבשנת תצ"ז ראתה את עצמה אנוסה לפנות להונדליה העשירה, ולבקש מיהודי אמשטרדם תמיכה כספית.

התעודה הזאת אף היא מוליכה אותנו לחוגו של לאמפרונטי. לקוחה היא מ"פנקס הקיבוצים" שבפירארה, כתוב בכתב ידו של לאמפרונטי, שהיה "אפי" טרופוס לפדיון שבויים ולעניי ארץ ישראל". הפנקס מכיל העתקת כתבי המלצה, "קיבוץ" בלשון הזמן ההוא, שהביאו אתם השליחים השונים למיניהם ולארצותיהם, אשר עברו דרך פירארה לשם קיבוץ כספים. רגיל הוא לאמפרונטי להעתיק בפנקסו את ה"קיבוצים" השונים, שקיבצו השליחים דרך הילוכם. על ידי כך ניתן לנו להכיר את דרך נדודם של השליחים האלה, וביחוד את הערים, שעברו בהן, עד שהגיעו לפירארה; כשהמעתיק מגיע לפירארה, הוא מוסיף לרוב כדברים האלה: "היה פה פירארה ועשינו עמו חסד ואמת" . . . או פתגם דומה לו. ברגיל סרו השליחים שבאו מצפון מקודם לויניציא, משם נסעו לפאדובה ועברו עוד עיירות קטנות אחדות לפי שהגיעו לפירארה.

(1) ע"י תולדות חכמי ירושלים לפרומקין ח"ב, עמ' 139. כדאי להעיר כאן, שמתוך תפלתו של ר' יקותיאל גורדון שהדפיס ריבלין בספ' הגו' עולה הד קול הפולמוס במסיתים, שדברנו עליהם בפרק שלפני זה, וישנם רמזים, שהתפלה באה כנגד תפילת המסיתים של המומר' מדיצי—פיריטי, הנזכרת למעלה (ע"י הערתנו 8 לפרק הקודם), ואשר נדפסה ע"י פאורי מדיצי בשנת 1734. יקותיאל גורדון, בתור תלמיד לרפואה בפדואה ויוצא ונכנס בביתו של רמח"ל, מוכרח היה למשוך על עצמו תשומת לבם של צידי נפשות, שכמו שראינו לטשו את עיניהם ללאמפרונטי ולנחמיה כהן. מעשה ההכנה להתפלה שר' יקותיאל מתאר לנו, מזכיר את סיפורו של הצייר פיריטינחמו, שסידר את תפלתו שלשה ימים רצופים מתוך התבודדות. ואם המומר מתפלל לתיקון נפשו, מדגיש גורדון כנגדו: "שהוא מתפלל", לא לכפרת עוונותיו כי אם לתיקון כלל ישראל". הד קול ההסתה עולה מפסקי תפלה הבאים: "ועם כל אריכות הגלות אנו מקיימים כל התורה" . . . וישועה לא נמצא לנו? למה יאמרו הגוים שהחלפת אותנו על אומה אחרת ח"ו? קומה לישע עמך, לישע משיחך". ואין לראות בדברים אלה מליצות ריקות, כי אם צעקות שהתפרצו מעומק נשמתו. והמעניין ביותר הוא במה שהוא מלמד זכות "על מי שאינו מאמין בנאותן של ישראל" — זאת אומרת, שמאמין שמשיח כבר בא — "כי מי יוכל להאמין גלות כל כך ארוך" . . . ולפי רבות השנים פליאה נשגבה בעינינו איך נשארים יהודים עם כל הרשע שיש להם עם הגוים". המכיר את פעולת ההסתה של המומר מדיצי ופיריטי יודע עד כמה היו "מרשיעים" את היהודים בטענות אלו.

ה"ק"ב"ש" שאנו מפרסמים כאן הוא יוצא מן הכלל. אין לאמפרונטי מעתיק כאן את ה"ק"ב"ש" שהביאי אתם שני השליחים, כי אם כותב מכתב המלצה מקורי, ובו רק נזכר שיש להשליחים "קבוץ נדפס מעיר מנוטובה". יש לשער, שר' יקותיאל גורדון השתדל לחדש את הקשרים הישנים עם חוגו של רמח"ל, ולכן פנה בעיקר למנטיבה ולפירארה, שתי הערים שנשארו נאמנות לרמח"ל עד הסוף. פסח, כנראה, על ויניציאה מפני אימת מתנגדיו הקודמים. וגם השעה לא היתה מיכשרה, שכן באותה השנה עצמה לקחו רבני ויניציאה חלק במחלוקת יעב"ץ ור' יונתן אייבשיץ. והכריעו את הכף לחובתו של אייבשיץ בהסכים לפסק דינם של רבני איכנה. שהחרימו את כותב ה"קמיעות". הופעתו של ר' יקותיאל גורדון בוויניציאה בשעה זו, עלולה היתה לגולל עליו את עיונותיו הראשונים.

היו פה פירארה שני שליחים מעיר בריסק די ליטא שם הא' ר' גרשון ושם האחר הרופא ר' יקותיאל והיה להם קבוץ נדפס בעיר מנטיבה והיה להם ג"כ ספר אחד אשר היה חתום בו חתימות ממקצת רבני איטליה, וזה אשר נכתב להם מעירנו יע"א.

אנשים הללו הם של צורה כאשר יעידון יגידון החכמים השלמים העומדים עליהם בשירה ותורתם אשר בלבם ג"כ מעידה להם דלאן ממהדורי מילי נגנה וארחו לחברה, וכתתו רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה יתנן ננעלו שערי העזרה. וזו וה"ן צריך לומר זו ווי ממטא ווי מדברא, נחמת רוב החובות אשר סבבו לקהילתם ועל דא נפק לברא, והנוש"ים דיין שעתן, והרבית איכלת בהם קרנא ופירא, ואין לאל ידם להקל מיטא החובות אידי דנפיטא בעירם קל הברה, ובאזנינו שמעני ובעינינו ראינו מגלת קינות ומגילת איכה צרה כמבכירה, אשר הביאו בידם, ודא עקא כי קציר קצרה ידם מפדות וצרות צריתיהן תמידין כסדרן ומוספין שלא כהלכתן מכה בלתי סרה, וכלתה פרוטה מן הכיס מחמת ההוצאות שחלו להיות בחשבונם ועברו העברה להקיש על פתחי נדיבים להיות להם מעיר לעזור צנה וסיחרה, וע"כ בראותינו מגלת קינ"ם והג"ה ויה"י בשל"ם ציק"ם נכנסנו בעיבי הקורה להליץ כעדס אל כל המקום אשר תדרוך כף רגלם כיהודי ועיד לקרא, ואורנו כגבר חלצינו ונתנו להם מקופת פדיון שכזים איטאליאני וספרדים, עם נדבת הק"י הכל בכלל סך עשרים וארבע ציקיני על הגאולה ועל התמורה, וכפנו פרושות לאל המושיע ישלח דברו וירפאם מכל צוקה וצרה ובשכר זה אל חי חלקנו צורנו יקבץ שם פזורה, ויבנה לנו בית הבחירה, במהרה בימינו. אכ"ר.